

Οί ακόλουθίες του ἁγιασμοῦ καὶ ἡ θεραπευτικὴ τους διάσταση

1. Εἰσαγωγικά

Ἀναζητώντας ἀπὸ θρησκευολογικῆς πλευρᾶς ἓνα γενικὸ συμβολισμὸ γιὰ τὸ νερὸ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι τὸ νερὸ συμβολίζει τὴν ἀρχέγονη οὐσία, ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκαν ὅλες οἱ μορφές. Τὸ νερό, τὸ μόνο ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα τῆς δημιουργίας (ὔδωρ, πῦρ, γῆ, ἀέρας) συμβολίζει τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀδιαφοροποιήτου, ἀποτελεῖ τὴ βάση κάθε κοσμικῆς ἐκδήλωσης, τὴ δεξαμενὴ ὄλων τῶν σπερμάτων. Ὑπῆρχε στὴν ἀρχή, ἐπανερχεται στὸ τέλος κάθε κοσμικοῦ κύκλου καὶ θὰ ὑπάρχει πάντοτε¹. «Στὴν κοσμογονία, στοὺς μύθους, στὸ τελετουργικὸ, στὴν εἰκονογραφία, τὰ νερὰ ἐκπληρώνουν τὴν ἴδια ἀποστολή, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πολιτιστικὸ σύνολο στὸ ὁποῖο ἐντάσσονται: προηγούνται κάθε μορφῆς καὶ στηρίζουν κάθε δημιούργημα»².

Ὡς κοσμογονικὸ σύμβολο καὶ χῶρος ἀνάπτυξης ὄλων τῶν σπερμάτων, τὸ νερὸ ἀποτελεῖ τὴ γεμάτη ἱερὴ δύναμη κύρια μαγικῆ, θεραπευτικῆ καὶ ἀναγεννητικῆ οὐσία. Μὲ τελετουργία μύησης προσφέρει «νέα γέννηση», μὲ μία τελετουργία μαγικῆ θεραπεύει, χάρις στὰ νεκρικὰ τελετουργικὰ προσφέρει μετὰ θάνατον ἀναγέννηση. Τὸ «ἀθάνατο νερό», ἢ «πηγὴ τῆς νεότητος», τὸ «νερὸ τῆς ζωῆς» ἀποτελοῦν διαφορετικὲς μυθικὲς ἐκφράσεις τῆς ἴδιας ἀλήθειας: ὅτι δηλαδὴ στὸ νερὸ ἐνυπάρχουν ἡ ζωὴ καὶ ἡ αἰωνιότητα³.

Ἡ λατρεία τῶν νερῶν παρουσιάζει μία ἐντυπωσιακὴ συνέχεια, ποὺ σὲ μερικὲς περιπτώσεις διαρκεῖ ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ὡς τὶς μέρες μας. Ἡ λατρεία τῶν τοπικῶν νερῶν ἦταν τόσο βαθιὰ ριζωμένη στὴ λαϊκὴ πίστη, ποὺ καμιὰ θρησκευτικὴ ἐπανάκτηση δὲν κατάφερε νὰ ἐξαλείψει⁴.

Στὴν ἑλληνικὴ μυθολογία παραδίδεται πλῆθος μύθων γιὰ θαλάσσιες θεότητες, γιὰ θεοποιημένους ποταμοὺς καὶ τὸν ὠκεανὸ καί, τέλος, γιὰ θεότητες ἢ πνεύματα τῶν πηγῶν καὶ τῶν ποταμῶν⁵.

Μὲ βάση τὶς κοσμογονικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τὴ σημασία τοῦ νεροῦ στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς αὐτὸ προβάλλει μία τριπλὴ συμβολικὴ διάσταση: α) ὡς σύμβολο τοῦ καθαροῦ, β) ὡς σύμβολο τῆς ζωῆς

¹ Βλ. Ἐγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος Larousse Britannica», τόμ. 38, σ. 602.

² Μ. Ελιάντε, *Πραγματεία τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευτῶν*, ὁ.π.

³ Ἐγκυκλοπαίδεια..., ὁ.π.

⁴ Ὁ.π., σ. 603.

⁵ Ὁ.π., σ. 604.

καὶ τῆς γονιμότητος καὶ γ) ὡς σύμβολο τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταστροφῆς⁶. Μὲ ἀφετηρία τὴν κυρίαρχη καθαρτικὴ τοῦ ιδιότητα τὸ νερὸ χρησιμοποιεῖται στοὺς καθαρμούς τῶν μυστηριακῶν λατρειῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως Ἰσιδας, Μίθρα, Κυβέλης⁷.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχουμε τὸ χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα Ἐξ. 30, 17-21, ὅπου ὁ Μωυσῆς παίρνει ἐντολὴ ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ κατασκευάσει λουτήρα χάλκινο μὲ βάση χάλκινη, ὥστε νὰ νίπτονται ὁ Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ στὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, ὅσοι εἰσέρχονται στὴ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου καὶ βαδίζουν πρὸς τὸ θυσιαστήριον, προκειμένου νὰ προσφέρουν τὶς καθορισμένες θυσίες⁸. Ἡ προειδοποίησις καὶ οἱ συνέπειες ἀπὸ τὴν τελετουργικὴ αὐτὴ χρῆσις τοῦ νεροῦ εἶναι σαφεῖς: «νίψονται ὕδατι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωσιν». Ὅπως, ἐπίσης, σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ πρόβλεψη τοῦ Λευϊτικοῦ γιὰ τὴν περίπτωσις τῆς θεραπείας ἀπὸ τὴ λέπρα ὅπου ἀπαιτεῖται ραντισμὸς ἐπτάκις μὲ τὸ αἷμα σφαγιασθέντος ὀρνίθου μέσα σὲ ζωντανὸ νερὸ καὶ λούσιμο τοῦ πρώην λεπροῦ μὲ νερὸ καθὼς καὶ τὸ πλύσιμο τῶν ἐνδυμάτων του. Δηλαδή τὸ νερὸ ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴ γενομένην θεραπεία τοῦ λεπροῦ⁹.

Σύμφωνα μὲ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ πρὸ συγκεκριμένα τὶς ἀγιογραφικὰς ἀναφορὰς στὸ νερὸ παρατηροῦμε ὅτι αὐτὸ ὄχι μόνον εἶναι βασικὸ στοιχεῖο τῆς σύστασις καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου¹⁰ ἀλλὰ παραμένει βασικὸς χῶρος, τόπος καὶ τρόπος τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, διὰ μέσου τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ἡ ἀναπλαστικὴ καὶ ἀγιαστικὴ ιδιότητα τοῦ νεροῦ βασίζεται στὴν ἐνέργεια ἐπ' αὐτοῦ τῆς χάριτος τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Ὁ Alexander Schmemmann ἀναφερόμενος στὴ σημασία τῆς εὐλογίας τοῦ ὕδατος ποὺ προηγεῖται τῆς βαπτίσεως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: «Τὸ νερὸ ξαναγίνεται αὐτὸ ποὺ ἦταν ἐξ ἀρχῆς: θεοφάνεια καὶ ἀποκάλυψις τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τοῦ βαπτίσματος ὡς κοσμικὴ, ἐκκλησιολογικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ πράξις. Κοσμικὴ, γιατί εἶναι τὸ μυστήριον τῆς καινούργιας δημιουργίας· ἐκκλησιολογικὴ, γιατί εἶναι τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας· ἐσχατολογικὴ, γιατί εἶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας. Εἰσερχόμενοι σ' αὐτὸ τὸ μυστήριον τοῦ ὕδατος, ἀρχίζουμε νὰ καταλαβαίνουμε τὸ γιατί, γιὰ νὰ σώσουμε ἕνα ἄνθρωπον, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ τὸν καταδύσουμε στὸ νερὸ»¹¹.

⁶ Π. Σκαλτσῆ, *Οἱ συμβολισμοὶ στὴν ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος*, Λειτουργικὲς μελέτες I, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 64.

⁷ Ὁ.π.· Γιά περισσότερα σὲ σχέση μὲ τὸ νερὸ στίς λατρεῖες τῆς ἀρχαιότητος βλ. τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ Π. Παχῆ, *Τὸ νερὸ καὶ τὸ αἷμα στίς μυστηριακὰς λατρεῖες τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς*, Θεσσαλονίκη 1988.

⁸ Ἡ προσφορὰ τῶν θυσιῶν προσδιορίζεται μὲ τοὺς χαρακτηριστικὸς ὄρους «*λειτουργεῖν καὶ ἀναφέρειν τὰ ὀλοκαντώματα τῷ Κυρίῳ*».

⁹ Λευϊτ. 14, 7-9: «*καὶ περιρρανεῖ ἐπὶ τὸν καθαρισθέντα ἀπὸ τῆς λέπρας ἐπτάκις, καὶ καθαρὸς ἔσται*».

¹⁰ Πρβλ. Γεν. 1, 1-21.

¹¹ *Ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος*, μτφρ. Ἰωσήφ Ροηλίδης, Ἀθήνα 1990, σ. 57.

2. Οί ακόλουθίες του ἁγιασμοῦ (ἱστορικὴ διαμόρφωση τῆς ἀκολουθίας)

α) Μικρὸς ἁγιασμός

Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια ὁ χρόνος σύνταξης τῆς σημερινῆς ἀκολουθίας, ἀφοῦ διῆλθε στάδια ἀνάπτυξης καὶ ἐξέλιξης ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

Ὁ πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Καλλίνικος διατυπώνοντας τὴ λειτουργικὴ πρακτικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δίπλα σὲ μία πλήρως διαμορφωμένη ἀκολουθία «φυτρώνει σὰν παραφυάδα» μία ἄλλη μικρότερη, θεωρεῖ ὅτι ὁ μικρὸς ἁγιασμός εἶναι νεώτερος τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ καὶ ὀφείλει τὴν ὑπαρξή του στὸ δεύτερο¹². Ὁ Ι. Φουντούλης ἀναφέρει ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξακριβωθεῖ ποιά ἀπὸ τὶς δυὸ ἀκολουθίες τοῦ ἁγιασμοῦ εἶναι παλαιότερη¹³.

Ἡ μέθοδος ποὺ θὰ ἀκολουθήσουμε εἶναι ἡ περιγραφή ξεχωριστὰ τῆς πορείας ἀνάπτυξης κάθε ἀκολουθίας καὶ ἡ ἐπισημάνση ἐπιδράσεων τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης, κυρίως τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ στὴν ἀντίστοιχη τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ.

Οἱ πρώτες πληροφορίες γιὰ εἰδικὲς εὐχές ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος ἀνάγονται στοὺς δ' - ε' αἰῶνες. Στὸ εὐχολόγιο τοῦ Σεραπίωνα ὑπάρχουν δυὸ εὐχές, ἡ πέμπτη μὲ τίτλο: «ἐπὶ προσφερομένων ἐλαίων καὶ ὑδάτων»¹⁴ συνδέεται μὲ τὴ θεία εὐχαριστία, μετὰ τὸν καθαγιασμό¹⁵ καὶ ἡ δέκατη ἑβδομη μὲ τίτλο: «εἰς ἔλαιον νοσούντων ἢ εἰς ἄρτον ἢ εἰς ὕδωρ»¹⁶. Ἐπίσης στίς «Ἀποστολικὲς Διαταγές» ὑπάρχουν ἀνάλογες εὐχές¹⁷.

Κάποιες σκόρπιες πληροφορίες τῆς πατερικῆς γραμματείας γιὰ τὸν ἁγιασμό καὶ τὴ λειτουργικὴ χρῆση τοῦ ὕδατος φανερώνουν ἐπίσης τὴν ἀρχαία καταγωγή τοῦ εὐχολογικοῦ, τουλάχιστον, μέρους τῆς σημερινῆς ἀκολουθίας. Ἔτσι, ὁ Ἐπιφάνιος (Κύπρου) ἀναφέρει ἓνα παράδειγμα χριστιανοῦ ἐξ Ἑβραίων, τοῦ Ἰώσηπου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ εὐλόγησε καὶ ράντισε μὲ ὕδωρ τὸ συγκεκριμένο τόπο, διέλυσε τὴ δαιμονικὴ ἐπήρεια καὶ ἀνέγειρε χριστιανικὸ ναὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου¹⁸. Ὁ ἴδιος Ἰώσηπος, πάλι κατὰ τὸν Ἐπιφάνιο, θεράπευσε κάποιον δαιμονισμένο διὰ ραντισμοῦ μὲ εὐλογημένο νερὸ ἀπὸ τὸν ἴδιο¹⁹. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀναφέρει δυὸ σχετικὰ παραδείγματα. Σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο ὁ ἐπίσκοπος Ἀπαμείας Μάρκελλος χρησιμοποίησε εὐλογημένο ὕδωρ προκειμένου νὰ γκρεμίσει ναὸ τῶν εἰδώλων²⁰. Στὸ δεύτερο παράδειγμα μὲ εὐλογημένο ὕδωρ θεραπτεύτηκε ὁ ἵππος τοῦ αὐτοκράτορα

¹² Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἀθήνα 1969, σ. 539.

¹³ Κείμενα Λειτουργικῆς, τευχ. Β', Θέματα Εὐχολογίου, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 59.

¹⁴ P. Rodopoulos, The Sacramentary of Sarapion, Thessaloniki 1967, σ. 127-128.

¹⁵ Π. Σκαλτσῆ, Λειτουργικὲς Μελέτες II, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 474 · ΒΕΠΕΣ 43, 79.

¹⁶ P. Rodopoulos, ὁ.π., σ. 134.

¹⁷ Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, βιβλ. Η', 29 ΒΕΠΕΣ, τ. 2, σ. 163.

¹⁸ Ἐπιφανίου, Κατὰ αἱρέσεων, βιβλ. α', τόμ. β', 12, PG 41, 425-428.

¹⁹ Ὁ.π., 10, 421B-D.

²⁰ Θεοδώρητου Κύρου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, κεφ. ε', 21, PG 82, 1244-1245B.

Ουάλη²¹. Επίσης καταγράφονται και άλλες ιάσεις με εὐλογημένο ὕδωρ πού ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Τουρώνης²².

Στὸν ἑλληνικὸ βαρβερινὸ κώδικα 336 τοῦ ἡ' αἰώνα ὑπάρχει μόνον εὐχή με τίτλο: «*Εὐχή ἐπὶ διακονίας, λεγομένη ἐν τῷ ἐμβάτη ἐκφωνητικῶς*»²³, πράγμα τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Π. Τρεμπέλα φανερῶνει, ἂν ὄχι τὴν ὑπαρξὴ σχετικῆς ἀκολουθίας, τουλάχιστον τὴ μὴ γενίκευσή της σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Ἐκκλησία²⁴. Στὸ Βησσαριανὸ κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης ὑπάρχει «*εὐχή τοῦ κολυμβίου τῶν Βλαχερνῶν*». Στους σιναϊτικὸς κώδικες: α) 959 εὐχή «*εἰς κόλυμβον διακονίας, ἤγουν λούσματος*», β) 982 εὐχή «*ἐπὶ ὕδατος μεταλαμβανομένου ἐπὶ θεραπείας ἀρρώστου καὶ φυλακῆς οἴκου*», γ) 987 εὐχή «*ἐπὶ ὕδατος ἀρρώστου*» καὶ δ) 971 εὐχή «*εἰς κεκοινωμένον ὕδωρ*». Ὅλα τὰ τελευταῖα χειρόγραφα γράφτηκαν ἀπὸ τὸν ιβ' ἕως τὸν ιζ' αἰώνα²⁵.

Ἡ πιὸ παλιὰ μαρτυρία γιὰ τὴν τέλεση τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ «*καθ' ἑκάστην ἀρχὴν μηνός*» ἀπαντᾶται στὶς ἀρχές του ἡ' αἰώνα στὸν ἅγιο Νικηφόρο Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (806-815), ὁ ὁποῖος ἐντάσσει αὐτὴ τὴν ἀκολουθία στὰ πλαίσια ἐκχριστιανισμοῦ παρόμοιων ἰουδαϊκῶν παραδόσεων, ξεχωρίζοντας τὴν ἰουδαϊκὴ «*νουμηνία*» ἀπὸ τὸν «*ἀγιασμὸ τῆς νεομηνίας*»²⁶.

Ἐπίσης ὁ Βαλσαμώνας στὰ σχόλιά του στὸν ξε' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου ἐντάσσει τὸ μικρὸ ἀγιασμὸ στὰ πλαίσια ἀντικατάστασης λατρευτικῶν τελετῶν γιὰ τὴ νουμηνία (νέο μῆνα), πού ὑπῆρχαν στὴν ἐθνικὴ καὶ στὴν ἰουδαϊκὴ λατρεία, ἀναφέροντας χαρακτηριστικὰ: «*ἡ μὲν τῆς νουμηνίας ἑορτὴ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐσχόλασε καὶ ἀντὶ ταύτης, Θεοῦ χάριτι, ἱλαστήριοι εὐχαὶ πρὸς Θεὸν καὶ ἀγιασμοὶ ἐπ' ἐκκλησίας παρὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ γίνονται καθ' ἑκάστην ἀρχιμηνίαν καὶ ὕδασιν εὐλογίας οὐκ ἀντιλογίας χριόμεθα*»²⁷. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὸ συριακὸ εὐχολόγιο τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου πού γράφτηκε περὶ τὸ 1170 δὲ γίνεται καθόλου μνεῖα τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ²⁸.

²¹ Φιλόθεος Ἱστορία, κεφ. 8, PG 82, 1376.

²² Μικρὸν εὐχολόγιον, τόμ. β', Ἀθῆναι 1955, σ. 48, σημ. 6.

²³ Stefano Parenti - Elena Velkovska, *L' Eucologio Barberini gr. 336*, Roma 2000, σ. 215-216.

²⁴ Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 48.

²⁵ Ι. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 62.

²⁶ Κεφάλαια περὶ διαφορῶν ὑποθέσεων α' στοῦ J. B. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, τ. II, Roma 1868, σ. 320· πρβλ. Ι. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 60· Ene Braniște, *Liturgica Specială*, București 2002, σ. 351.

²⁷ Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, Ἀθήνησιν 1852, φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση 1966, σ. 458. Πέραν τῆς γενικῆς ἀντίθεσης πρὸς τὴν ἐθνικὴ λατρεία καὶ τὶς νουμηνίες της ὁ Βαλσαμώνας περιγράφει τὴν προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας νὰ καταπολεμήσει τὶς ἑορτὲς τῶν νέων μηνῶν, ἰδιαίτερα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας (22-23 Ἰουνίου), οἱ ὁποῖες γινόντουσαν στὶς ὄχθες τῶν ὑδάτων, ὅπου πρωτεύοντα ρόλο εἶχε μὴ παρθένος ὁμορφα ντυμένη καὶ στολισμένη σὰν νύμφη, πού ἔπρεπε νὰ μαντέψει τὸ μέλλον τῶν οἰκειῶν της με τὴ βοήθεια κάποιων ἀντικειμένων, πού τὰ ἔριχναν καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ νερό. Αὐτὸς εἶναι καὶ ἕνας ἀκόμη ἐπιπλέον λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος γίνεται ἐπίκληση καὶ ὕμνος στὴν Παναγία Παρθένο, στῆς ὁποίας τὶς μεσιτεῖες ἐναποτίθεται ἡ βοήθεια γιὰ τὴν κάθαρση ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, τὴ λύτρωση ἀπὸ τὶς ἀσθένειες καὶ κάθε κακὸ· πρβλ. Ene Braniște, *Liturgica Srecială*, Βουκουρέστι 1980, σ. 350· V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți 1929, σ. 861-862.

²⁸ Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 48, σημ. 2 με παραπομπή στὸν Mai. Ὁ Κ. Καλλινίκος χρονολογεῖ τὸ ἴδιο εὐχολόγιο τὸ 1167, βλ. Κ. Καλλινίκου, ὁ.π., σ. 540.

Τώρα προκειμένου να παρακολουθήσουμε καλύτερα τη δομή και εξέλιξη της ακολουθίας του μικρού αγιασμού θα πρέπει να τη δούμε πρώτα σε σχέση με τη σύνδεσή της με τη θεία λειτουργία και, κατόπιν, ως αποδεσμευμένη, ανεξάρτητη από τη θεία λειτουργία ακολουθία. Όσο ήταν ο μικρός αγιασμός συνδεδεμένος με τη θεία λειτουργία, σύμφωνα και με τη γνωστή λειτουργική πρακτική και άλλων ακολουθιών συνδεδεμένων με τη θεία λειτουργία (βάπτισμα, γάμος, ευχέλαιο), είχε συνεπτυγμένη μορφή, χωρίς το έναρκτηριο μέρος. Ο ιερέας ήταν «φορεμένος» (Πάτμου 105, ιγ' αί.), ή ακολουθία άρχιζε με το «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» (Πάτμου 105), κατά την ψαλμωδία τῶν ἀντιφώνων ὁ ἱερέας ἐξερχόταν τοῦ βήματος καὶ πήγαινε στοὺς νάρθηκα ἢ στοὺς σημεῖο πού ὑπῆρχε ἡ φιάλη μετὰ τὸ πρὸς καθαγιασμὸ ὕδωρ, διαβαζόταν ἡ καθαγιαστικὴ εὐχή, προχωροῦσε στὴ συνέχεια πρὸς τὸ μέσο τοῦ ναοῦ, ἀνεγίνωσκε τὴν εὐχή τῆς μικρᾶς εἰσόδου καὶ ἀκολουθῶς εἰσερχόταν στοὺς ἅγιο βῆμα²⁹.

Ἐνα ἐπόμενο βῆμα εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῶν συνηθισμένων ἀντιφώνων τῆς λειτουργίας ἀπὸ ἄλλα σχετιζόμενα μετὰ τὸν ἀγίασμό. Τὰ νέα αὐτὰ ἀντίφωνα εἶναι τὰ τροπάρια τοῦ κανόνα τῆς Θεοτόκου³⁰. Ὡς πρὸς τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα τῆς ἀκολουθίας (Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιο) ἀναγινώσκονταν τὰ ὑπὸ τῆς θείας λειτουργίας προβλεπόμενα.

Ἄλλη μία μορφή ἐξέλιξης τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ εἶναι ἡ τοποθέτησή του στὴ θέση τῆς λιτῆς τῆς συνδεδεμένης μετὰ τὴν θεία λειτουργία. Ὁ ἱερέας ἐξερχόταν πρὸς τὴν φιάλη ἔξω τοῦ ναοῦ καὶ ἀντὶ τῶν τροπαρίων τῆς λιτῆς ψάλλονταν τὰ τροπάρια τοῦ λούσματος τῶν Βλαχερνῶν, ἀκολουθοῦσαν τὰ εἰρηνικὰ τῆς θείας λειτουργίας, στὰ ὁποῖα ἀρκετὰ νωρὶς προστέθηκαν καὶ αἰτήσεις ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ, διαβαζόταν ἡ καθαγιαστικὴ εὐχή τοῦ ὕδατος καὶ ἐπιστρέφοντας τοῦ λειτουργοῦ στοὺς θυσιαστήριον συνεχίζονταν ἡ θεία λειτουργία μετὰ τὴν ψαλμωδία τοῦ Τρισαγίου ὕμνου³¹.

Τὸ ἐπόμενο καὶ πιὸ σημαντικό στάδιο ἐξέλιξης αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας εἶναι ἡ τέλεσή της αὐτοτελῶς, ὡς συγκεκριμένης, πλέον, ἀκολουθίας τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ. Ὁ Ἰ. Φουντούλης παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ παρουσιάζεται ὡς συγκεκριμένη ἀκολουθία καὶ μάλιστα σὲ ἐγγύτητα ὡς πρὸς τὴν σημερινή της μορφή,

²⁹ Κατὰ τὸν Π. Τρεμπέλα αὐτὴ πιθανῶς εἶναι ἡ τάξη πού ὑπονοεῖται ἀπὸ τὸ χειρ. 959 τοῦ Σινᾶ (ἱα' αἰώνας) καὶ ἐπιπλέον θεωρεῖ ὅτι κατάλοιπο αὐτῆς τῆς παλαιᾶς τάξεως εἶναι ἡ διάταξη σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ὁ ἱερέας ἐξερχόταν τοῦ βήματος καὶ φθάσας στοὺς τόπος τοῦ ἀγιασμοῦ εὐλογεῖ λέγοντας: «Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος διὰ τῆς τεκούσης σε Θεοτόκου, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν...» (βλ. ὅ.π., σ. 50).

³⁰ Σύμφωνα μετὰ τὸ χειρ. ὑπ' ἀριθμ. 661 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (ιε' αἰώνας) καὶ τὸ 981 τοῦ Σινᾶ (ιδ' αἰώνας) τὰ τροπάρια αὐτὰ «ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου ψάλλονται», μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν «ἀπέρχεται ὁ ἱερεὺς σὺν τῷ λαῷ ἐν τῇ φιάλῃ». Μετὰ τὸν καθαγιασμὸ τοῦ ὕδατος ἐπακολουθοῦσε ἡ εἴσοδος τοῦ λειτουργοῦ, ἐπισυναπτόταν ἡ συναπτὴ καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος καὶ ἀκολουθοῦσαν τὰ ἀναγνώσματα τῆς λειτουργίας. Ἔτσι δικαιολογεῖται τὸ πῶς διεσώθη καὶ μετὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ αὐτονόμηση τῆς ἀκολουθίας τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ ἡ ἐκφώνηση τοῦ ἱερέα «ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν...» καὶ ἡ ψαλμωδία τοῦ τρισαγίου ἀπὸ τοὺς ψάλτες (βλ. ὅ.π.). Περὶ τῆς σύνδεσης τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ μετὰ τὴν θεία λειτουργία καὶ τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς τάξης τέλεσής του μέσα σ' αὐτὴ βλ. Νέναντ Μιλόσεβιτς, *Ἡ θεία εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς θείας λατρείας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 289-293.

³¹ Αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη περιγράφεται στοὺς ὑπ' ἀριθμ. 213 Κοισιανὸ τῶν Παρισίων (ια' αἰώνας)· βλ. Π. Τρεμπέλα, ὅ.π., σ. 50-51· πρβλ. τοῦ ἰδίου, *Αἱ τρεῖς λειτουργίαι...*, σ. 24.

ἤδη σὲ χειρόγραφα ἀπὸ τὸν ιε' αἰώνα³². Ἡ κατάληψη τῆς θέσης τῆς λιτῆς ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ, ὅπως περιγράφηκε πιὸ πάνω, προσέδωσε στὸ μικρὸ ἀγιασμὸ καὶ ἄλλα στοιχεῖα λιτανείας, ὅπως εἶναι ἡ ἐπίκληση στὶς εὐχὲς τῶν πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων καθὼς καὶ ἡ λιτανευτικὴ μορφή τῆς ἐκτενοῦς³³.

Σιγά-σιγά παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ ἐξελίσσεται κατὰ κάποιο τρόπο σὲ «ἐπιτομή τοῦ ὄρθρου»³⁴. Στὸ προκαταρκτικὸ μέρος τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ μετὰ τὸ «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...» ἔχουμε τὸ ἐναρκτήριο τρισάγιο³⁵, τὸν 142^ο Ψαλμὸ, πού ἐπέχει θέση ἐξάψαλμου, τὸ «Θεὸς Κύριος...» ἢ τὸ «Ἀλληλούια», ὁ 50^{ος} Ψαλμὸς καὶ ἡ ὠδή τῆς Θεοτόκου μὲ τὰ κατὰ ἀλφάβητο στιχηρά, παρμένα ἀπὸ τὸ μοναχικὸ ὄρθρο.

Στὴν ὅλη δομὴ καὶ μορφή τῆς ἀκολουθίας τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ εἰσηλθάν και βαπτισματικὰ στοιχεῖα λόγῳ τῆς ἐπίδρασης τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ, ὁ ὁποῖος βέβαια συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴ βαπτισματικὴ ἀκολουθία. Ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν ἡ μαρτυρούμενη σὲ ὀρισμένα χειρόγραφα ἐκφώνηση: «Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ φωτίζων καὶ ἀγιάζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον...»³⁶, τὸ προκείμενο τοῦ Ἀποστόλου «Κύριος φωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου...», μερικὲς αἰτήσεις τῶν εἰρηνικῶν, ὅπως «ὑπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου», «ὑπὲρ τοῦ φωτισθῆναι ἡμᾶς...», ἡ λεγόμενη σύμφωνα μὲ ὀρισμένα χειρόγραφα κατὰ τὰ εἰρηνικὰ εὐχή «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μονογενὴς Υἱός...»³⁷, μερικὲς χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις τῶν καθαγιαστικῶν εὐχῶν, ὅπως «χιονοφεγγόφωτον φορέσαι στολήν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος», «ὁ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας», ἡ εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας «Κλῖνον, Κύριε, τὸ σῆς σου...» καί, ἐν τέλει, ἡ βάπτισμα τοῦ τιμίου σταυροῦ κατ' ἐπίδραση τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ ἢ τοῦ βαπτίσματος³⁸.

Ἡ σχέση τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ μὲ τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου εἶναι μεγάλη καθόσον ἐτελεῖτο τὸν Αὐγουστο³⁹ καὶ στὴν ἐορτὴ τῆς Θεοτόκου⁴⁰ συνδεόταν μὲ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸ τῶν Βλαχερνῶν, πού ἦταν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θεομητορικὰ προσκυνήματα τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ Βησσαριανὸ εὐχολόγιο (ι' αἰώνας) πού περιλαμβάνει εὐχὴ μὲ τίτλο: «εὐχὴ τοῦ κολυμβίου τῶν Βλαχερνῶν», ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 213 κοισιανὸ χειρόγραφο τῶν Παρισίων (ια' αἰώνας) πού περιέχει μικρὴ «ἀκολουθία καὶ τυπικὸν τοῦ λούσματος τῶν Βλαχερνῶν»⁴¹ αἰτιολογοῦν τὴν παρουσία

³² Ὁ.π., σ. 62.

³³ Γιὰ κατοχύρωση αὐτῆς τῆς θέσης ὁ Π. Τρεμπέλας (*Μικρὸν εὐχολόγιον*, τόμ. β', σ. 51) παραπέμπει στὰ χειρόγραφα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης: 2724 (ιδ'-ιε' αἰῶνες), 662 (ιβ'-ιδ' αἰῶνες) καὶ 663 (ιε'-ιστ' αἰῶνες).

³⁴ Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 63.

³⁵ Στὰ ἔντυπα ἑλληνικὰ εὐχολόγια (βλ., *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, ἐπιμέλεια Σ. Ζερβοῦ, Βενετία 1862², σ. 339) καὶ στὰ παλαιὰ ρουμανικὰ εὐχολόγια (βλ. *Ene Braniste*, ὁ.π., σ. 350, σημ. 7) παραλείπεται αὐτὸ τὸ μέρος καὶ γίνεται ἀπ' εὐθείας μετάβαση στὸν 142^ο Ψαλμὸ.

³⁶ Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 59.

³⁷ Ὁ.π., σ. 51.

³⁸ Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 64.

³⁹ Χειρ. Πάτμου 105 (ιγ' αἰώνας).

⁴⁰ Χειρ. Ἁγίου Ἀθανασίου Λαύρας 189 (ιγ' αἰώνας).

⁴¹ Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 64.

τόσων θεομητορικῶν τροπαρίων πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαγιασμό τοῦ ὕδατος, ὅπως τὰ θεομητορικὰ τροπάρια πού λέγονται στοῦ «Θεὸς Κύριος...», τὰ κατ' ἀλφάβητον, τὰ μετὰ ταῦτα, τὸ ἀλληλουάριο, τὸ κατὰ τὸ ραντισμὸ τροπάρια, ὅπως «τῶν σῶν δωρεῶν...», «Νεῦσον παρακλήσεσι...». Ὁ Ἰ. Φουντούλης ἀναφέρει ὅτι ὁ μικρὸς ἀγιασμὸς προσέλαβε χαρακτήρα «παρακλήσεως στὴ Θεοτόκο ἢ μικροῦ θεομητορικοῦ ὄρθρου»⁴². Ὁ Π. Τρεμπέλας παρομοίως ἐκφράζει τὴ διαπίστωση ὅτι «ἡ ἀκολουθία τοῦ ἀγιασμοῦ, ὡς ἔχει σήμερον, ἀποτελεῖται κατὰ μὲν τὸ πρῶτον τμημα αὐτῆς ἐκ παρακλήσεως πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἔπονται δὲ τῷ παρακλητικῷ κανόνι τὰ ἀναγνώσματα καὶ ἡ εὐχή ἢ καθαγιαζούσα τὸ ὕδωρ»⁴³.

Δεδομένου ὅτι ὁ μικρὸς ἀγιασμὸς τελοῦνταν κάθε πρώτη τοῦ μηνός⁴⁴ στοῦ παλάτι⁴⁵ ἢ πράξη τοῦ παλατίου καὶ ἰδίαιτα ἢ παρουσία τῶν βασιλέων προσέδωσε στὴν ἀκολουθία βασιλικὸ χαρακτήρα. Κατάλοιπα αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς πράξης εἶναι τὸ τροπάριο «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν Σου...», ἡ δέηση καὶ στίς δυὸ εὐχές «καὶ φύλαττε, Κύριε, ... κατὰ πάντα ἐπιεικεῖς»⁴⁶.

Στὴν ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ ἐπέδρασε ἡ συνήθεια κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο τῆς «βάπτισης τῶν τιμίων ξύλων» ἢ ὁ «ἀπομυρισμὸς τοῦ τιμίου σταυροῦ», δηλαδή ἡ ἐμβάπτιση τοῦ τιμίου σταυροῦ στοῦ ἀγιασμένο ἤδη ὕδωρ, πράξη ἢ ὁποῖα γινόταν κάθε 1η Αὐγούστου στὴν ἐορτὴ τῆς προόδου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ⁴⁷. Ἡ ἐμβάπτιση τοῦ σταυροῦ εἰσήχθηκε εἴτε ἀπὸ τὸ Μεγάλου ἀγιασμό, γι' αὐτὸ ὑπάρχουν καθαρὰ καὶ στοῦ μεγάλο ἀγιασμό εἰδικές πρὸς τοῦτο τυπικὲς διατάξεις («ὄρθιον αὐτὸν κατάγων καὶ ἀνάγων») ἢ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ λειτουργικὴ πράξη τῆς «βάπτισης τῶν τιμίων ξύλων»⁴⁸.

Τέλος, ὡς πρὸς τίς καθαγιαστικὲς εὐχές τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ παρατηροῦμε ὅτι στὴ χειρόγραφη παράδοση μαρτυρεῖται ἄλλοτε ἡ εὐχή: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ μέγας τῆ βουλή...»⁴⁹ ἢ, σὲ μικρότερο ἀριθμὸ χειρογράφων, ἡ εὐχή: «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ Ὑψίστος...»⁵⁰ καὶ ἄλλα χειρόγραφα ἔχουν καὶ τίς δυὸ ὡς ἄνω εὐχές μαζί ἢ μία σύνθεση αὐτῶν τῶν δύο⁵¹ ἢ ἄλλες συντομότερες εὐχές, ὅπως οἱ εὐχές: «Ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ

⁴² Ὁ.π., σ. 65.

⁴³ Ὁ.π., σ. 49.

⁴⁴ Ὁ μικρὸς ἀγιασμὸς δὲν ἐτελεῖτο τὴν 1^η Σεπτεμβρίου λόγω τῆς ἐπικειμένης ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πού συνδυαζόταν καὶ μὲ ἀγιασμό τῶν ὑδάτων (βλ. Τυπικόν Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, κώδ. Αθηνῶν 2047 φ. 110 rb) καὶ τὴν 1η Ἰανουαρίου λόγω τῆς ἐορτῆς τῶν Θεοφανίων καὶ τῆς τελέσεως τοῦ Μεγ. ἀγιασμοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸ ὡς ἄνω τυπικὸ ἀγιασμὸς τελοῦνταν τὴν 1η Σεπτεμβρίου στὴ λιτὴ τῆς Ἰνδίκτου (φ. 84 vb). Αὐτὸ δὲ γινόταν ὁμως παλαιότερα στὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. J. Mateos, *Le Typicon de la Grande Eglise*, τ. 2, Roma 1963, σ. 200-203· βλ. Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 61).

⁴⁵ Ψ. Κωδινός, Περί τῶν ὀφφικιαλίων, PG 157, 93 C-D· Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 61.

⁴⁶ Στο χειρ. Σινᾶ 957 (θ' -ι' αἰώνας) στὴν ἀνάλογη εὐχὴ τοῦ Μ. ἀγιασμοῦ καθορίζεται ὅτι ἡ δέηση γιὰ τοὺς βασιλεῖς λεγόταν μόνο στοῦ παλάτιο «ὅταν δὲ εὐλογεῖ ὁ Πατριάρχης τὰ ὕδατα εἰς τὸ παλάτιον προστίθησι ἐν τῇ παρουσίᾳ εὐχῆ καὶ τοῦτο: «Καὶ σῶσον, Κύριε, ...» (βλ. Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 66).

⁴⁷ J. Mateos, ὁ.π., τ. I, σ. 356.

⁴⁸ Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π.

⁴⁹ Εὐχολόγιον τὸ Μέγα (Σ. Ζερβοῦ), ὁ.π., σ. 344-346.

⁵⁰ Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 67-69.

⁵¹ Ἰ. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 71.

πικρόν ὕδωρ...» καὶ «Κτίστα τῶν ὑδάτων, δημιουργὲ τῶν ἀπάντων...» τοῦ βαρβερινοῦ κώδικα 336 καὶ ἡ εὐχή: «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλάνυμος...» τῶν σιναϊτικῶν κωδίκων 971 (), 982 (γ' αἰώνας) καὶ 987 (). Στὸ σύγχρονο ρουμανικὸ εὐχολόγιο ἡ ροὴ τῆς εὐχῆς «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μέγας τῆ βουλῆ καὶ θαυμαστὸς τοῖς ἔργοις...» διακόπτεται στὸ σημεῖο τῶν λόγων «ὁ δὸς ἡμῖν χιονοφεγγόφωτον φορέσαι στολὴν ἐξ ὕδατος τε καὶ πνεύματος» καὶ παρεμβάλλονται λόγια ἐπίκλησης καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ὅπως: «καὶ νῦν κατάπεμψον τὴν χάριν τοῦ Παναγίου καὶ ζωοποιῦ Σου Πνεύματος, τὸ ἀγιάζον τὰ πάντα, καὶ ἀγιάσον τὸ ὕδωρ τοῦτο» (τρὶς)⁵² καὶ ἀκολουθῶς συνεχίζεται τὸ ὑπόλοιπο τῆς ὡς ἄνω εὐχῆς. Ἡ πρόβλεψη αὐτὴ τοῦ σύγχρονου ρουμανικοῦ εὐχολογίου εἶναι μίᾳ ἐπίλυση τοῦ ἐπισημανθέντος μετ' ἐπιτάσεως λειτουργικοῦ προβλήματος στὰ σύγχρονα μέχρι πρότινος κυκλοφοροῦντα ἐπίσημα ἑλληνικὰ εὐχολόγια τῆς τέλεσης τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ χωρὶς εὐχὴ καθαγιασμοῦ καὶ οὐσιαστικὰ χωρὶς καθαγιαστικὴ εὐλογία τοῦ ὕδατος⁵³. Σ' αὐτὴ τῆ συνάφεια, πού ἔγινε μίᾳ μνείᾳ στὸ σύγχρονο ρουμανικὸ εὐχολόγιο, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὸ ρουμανικὸ εὐχολόγιο ὑπάρχει πρόβλεψη καὶ περιγραφή γιὰ τέλεση μικροῦ ἁγιασμοῦ μετὰ τὸ Πάσχα, τῆ διακαινήσιμη ἑβδομάδα μέχρι τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, κατὰ τὴν ἀκόλουθη τάξη: ὁ ἱερέας μετὰ τὸ «Εὐλογητός...» ψάλλει «Χριστὸς Ἀνέστη...» καὶ ὁ χορὸς ἐπαναλαμβάνει (δὶς). Στὴ συνέχεια οἱ γνωστοὶ στίχοι: «Ἀναστήτω ὁ Θεός...» σύμφωνα μὲ τὴν τάξη. Πάλι ὁ ἱερέας «Χριστὸς Ἀνέστη...» (τρὶς) καὶ ὁ χορὸς: «καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος». Ἀκολουθῶς ἡ μεγάλη ἐκτενὴς καὶ ἐκφώνηση. Ἐπεται ὁ κανόνας τῆς Ἀναστάσεως σὲ ὀκτώ ἢ ἕξι τροπάρια. Στὴν τρίτη ὠδὴ μικρὰ συναπτὴ καὶ ἡ ὑπακοή: «Προλαβοῦσαι τὸν ὄρθρον αἱ περὶ Μαριάμ...». Στὴν ἕκτη ὠδὴ τὸ Κοντάκιο τοῦ Πάσχα καὶ ὁ Οἶκος. Στὴ συνέχεια Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιο. «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...» (τρὶς) καὶ «Ἀναστάς ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ τάφου...» (τρὶς). Ἀκολουθεῖ ἡ ἑβδομὴ ὠδὴ μέχρι τέλους. Μετὰ τοὺς ὕμνους ψάλλεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη...» (τρὶς). Στὴ συνέχεια οἱ εὐχές τοῦ

⁵² Molitfelnic, București 1971, σ. 150.

⁵³ Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἰ. Φουντούλης ἀνέπτυξε ἐπανειλημμένα τὴ δέουσα ἐπιχειρηματολογία, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν εἰσαγωγή στὴ νέα ἔκδοσι τοῦ Μικροῦ Εὐχολογίου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς γνωστῆς σύντομης καθαγιαστικῆς εὐχῆς: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ πικρόν ὕδωρ ἐπὶ Μωυσέως...». Βλ. Ἰ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1989³, ἐρώτ. 167, σ. 42-43-τόμ. Γ', Ἀθήνα 1991², ἐρώτ. 376, σ. 218-219 καὶ ἐρώτ. 394, σ. 270-271. Πρβλ. Κ. Καραϊσαρίδη, *Ἀναβαθμοὶ λειτουργικῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 2008, σ. 125-126. Σχετικὸ προβληματισμὸ ἐκφέρει καὶ ὁ Ene Braniste, ὁ ὁποῖος μνημονεύει ὅτι αὐτὴ ἡ ἔλλειψη καθαγιαστικῆς εὐχῆς παρατηρεῖται στὰ ἑλληνικὰ εὐχολόγια (παραπέμπει στὸ Μέγα Εὐχολόγιο, Ἀθήνα 1970, σ. 345), στὰ σλαβονικὰ καὶ σὲ ὀρισμένες παλαιῆς ἐκδόσεις τῶν ρουμανικῶν εὐχολογίων (ὅπως τοῦ Chisinău, 1820) μὲ τὴ δικαιολογία, ὅπως ἀναφέρει ἐκ μέρους ὀρισμένων Ἑλλήνων ἱερέων, ὅτι ἡ καθαγιαστικὴ εὐχὴ παρέλκει, ἀφοῦ ὁ καθαγιασμός τοῦ ὕδατος γίνεται κατὰ τὰ αἰτήματα τῆς μεγάλης ἐκτενοῦς, ὅπου ὑπάρχουν τὰ αἰτήματα: «ὑπὲρ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸ ὕδωρ τοῦτο, τῆ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος» καθὼς καὶ τὰ δύο ἐπόμενα αἰτήματα, ὅπου ὑπάρχουν τὰ ρήματα καταφοιτῶ, καταπέμπω μὲ εἰδικὴ λειτουργικὴ χροιά (πρβλ. Ene Braniste, ὁ.π., σ. 351 καὶ σημ. 10).

μικροῦ ἁγιασμοῦ καί μετὰ στή θέση τοῦ τροπαρίου «Σῶσον Κύριε τόν λαόν σου...», τήν ὥρα πού βυθίζει ὁ ἱερέας τό σταυρό στό νερό, ψάλλεται τό «Χριστός Ἀνέστη...». Ἀκολουθοῦν τά στιχηρά τοῦ Πάσχα μέ τούς στίχους τους καί τό δοξαστικό. Τό «Χριστός Ἀνέστη...» μέχρις ὅτου εὐλογηθεῖ ὁλος ὁ λαός. Ὅταν ὅμως γίνεται λιτή, ἐκτός τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς, κατά τήν ἐπιστροφή ψάλλεται ὁ κανόνας τοῦ Πάσχα ἢ μόνον οἱ εἰρμοί κατά τή βούληση τοῦ προεστῶτος⁵⁴.

Ὁ Ene Branis̃te περιγράφοντας τήν ὡς ἄνω τάξη διευκρινίζει ὅτι ὁ ἱερέας ψάλλοντας τό πρῶτο «Χριστός Ἀνέστη...» θυμιᾷ κύκλοθεν τό τραπέζι πού βρίσκεται τό ἱερό εὐαγγέλιο, ὁ σταυρός καί τό δοχεῖο τοῦ ἁγιασμοῦ. Ὅταν συμπέσει ἡ ἑορτή τοῦ ἁγίου Γεωργίου, στήν τρίτη ὠδή πρό τῆς ὑπακοῆς λέγεται τό Κοντάκιο τοῦ ἁγίου. Μετά τήν ἐνάτη ὠδή μικρά ἐκτενῆς καί τό ἑξαποστειλάριο: «Σαρκί ὑπνώσας ὡς Θεός...». Συνεχίζει ὁ Ene Branis̃te ἀναφέροντας ὅτι τήν ἑορτή τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στά μοναστήρια αὐτή ἡ ἀκολουθία συνεχίζεται νά γίνεται μεταξύ Ὁρθρου καί θείας λειτουργίας, ἐκτός τοῦ ναοῦ (στό προαύλιο τῆς μονῆς), ἐνῶ σέ μερικές ἐνορίες γίνεται μετὰ τή θεία λειτουργία, στό προαύλιο τῆς ἐκκλησίας ἢ σέ ὀρισμένες πηγές ἢ πηγάδια. Στήν τελευταία περίπτωση, κατά τή μετάβαση στό συγκεκριμένο χῶρο καί τήν ἐπιστροφή, ψάλλεται ὁ ἀναστάσιμος κανόνας ἢ οἱ εἰρμοί του⁵⁵.

β) ὁ μέγας ἁγιασμός

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ ἀνέκαθεν συνδέθηκε μέ τήν ἑορτή τῶν Θεοφανίων, τήν ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος καί τήν ἐν γένει βαπτισματική πράξη τῆς Ἐκκλησίας μέ ὅτι αὐτή προβλέπει γιά τόν ἁγιασμό τοῦ ὕδατος.

Συγκεκριμένα ὁ μέγας ἁγιασμός τελοῦνταν τήν παραμονή τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανίων, κατά τήν παννυχίδα, μετὰ τήν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, σέ ἀνάμνηση τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυρίου. Οἱ πιστοί ἔπαιρναν νερό, ἔπιναν καί ράντιζαν ἑαυτούς καί τὰ σπίτια τους καί στή συνέχεια στό ἁγιασμένο νερό βαπτίζονταν οἱ κατηχούμενοι. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος περιγράφει τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς του κατά τήν ὁποία τό ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς οἱ χριστιανοί «ἅπαντες ὑδρευσάμενοι οἴκαδε τὰ νάματα ἀποτίθενται καί εἰς ἐνιαυτόν ὀλόκληρον φυλάττουσιν, ἅτε δὴ σήμερον ἁγιασθέντων τῶν ὑδάτων»⁵⁶. Ἀργότερα, ὅταν πλέον δέν ὑπῆρχε ἡ τάξη τῶν κατηχουμένων,

⁵⁴ *Molitfelnic*, ὁ.π., σ. 166.

⁵⁵ Ene Branis̃te, ὁ.π., σ. 350.

⁵⁶ *Πρός τοὺς ἀπολιμπανομένους τῶν θείων συναξέων καί εἰς τό ἅγιον καί σωτήριο βαπτισμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ 2*, PG 4, 366. Στή συνέχεια τοῦ ὡς ἄνω χρυσοστομικοῦ παραθέματος γίνεται λόγος καί γιά τήν ἀφθαρσία τοῦ ὕδατος τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ. Σχετικά μέ τή φύλαξη κατ' οἶκον τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ ὑπάρχει σχετική πραγματεία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου μέ τίτλο: «κατά τῶν ἀμαθῶς καί ἀνοήτως λεγόντων καί δισχυριζομένων ὅτι δέν πρέπει νά φυλάττωσιν οἱ χριστιανοί εἰς τὰ σπίτια τους μέγαν ἁγιασμόν». Τό ἔργο διασώζεται στόν κώδικα 2182 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, φφ 44^v-46^v. Τό ἔργο ἐκδόθηκε μαζί μέ ἄλλη μία λειτουργική πραγματεία τοῦ Παρίου γιά τή

ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ γενικεύθηκε ὁ νηπιοβαπτισμὸς (στ' αἰ.), ἡ πράξις τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος διατηρήθηκε συνδεδεμένη μὲ τὴν ἑορτὴ τῶν Θεοφανίων καὶ τὴ βάπτισις τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ἀποκτώντας σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης⁵⁷ καὶ ἄλλη σημασία, αὐτὴ τῆς ἀνανέωσης τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος πού δεχθήκαμε ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς. Ὁ Π. Τρεμπέλας μὲ βάση ἐσωτερικὰ κριτήρια σύγκρισης τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανίων θεωρεῖ ὅτι ἡ δεύτερη εἶναι ἡ τροποποιημένη ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος⁵⁸. Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Πέτρος Γναφεὺς (465-475), πρὸς διεκόλυνση τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἤθελαν νὰ πάρουν οἱ ἴδιοι ἁγιασμὸ καὶ νὰ ραντίσουν τὰ σπίτια τους, ὅρισε νὰ τελεῖται ὁ ἁγιασμὸς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴ τὸ ἑσπέρας⁵⁹. Ἔτσι ξεχώρισαν δυὸ ἀκολουθίες Μεγάλου ἁγιασμοῦ. Πρῶτα ὁ ἁγιασμὸς τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανίων γιὰ ἁγιαστικὴ χρῆσις τῶν χριστιανῶν καὶ ὁ ἁγιασμὸς τῆς κυριώνυμης ἡμέρας πού συνδεόταν μὲ τὴ βάπτισις τῶν κατηχουμένων. Τὸν στ' αἰῶνα, ἔξωθεν τοῦ ναοῦ, στὴ φιάλη, πού βρισκόταν στοὺς μεσαύλους τῶν ναῶν, μαρτυρεῖται ἡ τέλεσις ἀκολουθίας ἁγιασμοῦ⁶⁰. Ὁ Γ. Μπεκατώρος τὴ σχέση τῶν δυὸ ἀκολουθιῶν τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ ὀριοθετεῖ ὡς ἑξῆς: Οἱ συγγενεῖς αὐτῆς ἀκολουθίας, διαφορετικῆς κατ' ἀρχήν, ἐπέδρασαν ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ἡ κατὰ τὴν ἑσπέρα τελουμένη ἀκολουθία ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, πού σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν ἐκτενῆ ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος ἦταν στὴν ἀρχὴ σύντομη, σιγά-σιγά πλουτίστηκε μὲ πρόλογο, μὲ τὴν προσθήκη ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἐπίκαιρες ἑορταστικῆς ὁμιλίας. Αὐτῆς οἱ προσθήκες ἔγιναν γιὰ νὰ μὴν ὑπολείπεται τῆς ἄλλης ἀκολουθίας τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ γιὰ νὰ ἐξαρθεῖ τὸ ἑορταζόμενον γεγονός τῆς ἡμέρας. Ἀργότερα, λόγῳ τῆς μὴ ὑπαρξῆς τῆς τάξης τῶν κατηχουμένων καὶ τῆς ἐγκατάλειψις τῶν προβαπτισματικῶν τελετῶν, ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος γιὰ τὸ βάπτισμα, ἀφοῦ ἔχασε πλέον τὴ λαμπρότητά της, προσέλαβε τὸν πρόλογο ἀπὸ τὴν ἑσπερινὴ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπῆλθε πλήρης ἑξομοίωσις τῶν δύο αὐτῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ, τὴν παραμονὴ καὶ τὴν κυριώνυμη ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων⁶¹.

γονυκλισία τῆς Πεντηκοστῆς ἀπὸ τὸν Ἀρχιμ. Δημήτριον Στρατῆ, «Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἀνέκδοτες λειτουργικῆς διασαφήσεις», Παρνασσός 44 (2002), σ. 256-266.

⁵⁷ PG 155, 325A.

⁵⁸ Ὁ.π., σ. 6.

⁵⁹ Θεοδώρου Ἀναγνώστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία β'*, 48, PG 86, 208A - 209A.

⁶⁰ Παύλου Σιλεντιαρίου, ἔκφρασις διὰ στ. ἱαμβ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, στίχ. 594-603, PG 86 μέρ. II, 1119-1158.

⁶¹ Γ. Μπεκατώρος, *Μέγας ἁγιασμὸς (Τάξις λατρείας)*, ΘΗΕ, τόμ. 1, Αθήναι 1962, 230· πρβλ. Ι. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, Θεσσαλονίκη 1975², ἐρώτ. 126, σ. 58-59. Ὁ Ι. Φουντούλης, προκειμένου νὰ διευκολύνει τὴν κατανόησι αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς χρήσεως δύο ἑξομοιωμένων ἀκολουθιῶν συγκεκριμένα ἀναφέρει: «γιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε δὲ μία σύγχρονα παρομοίωσι, συνέβη μὲ τὸν μέγα ἁγιασμὸ ὅ,τι ἀκριβῶς γίνεται στὴν ἐποχὴ μας μὲ τίς δύο λειτουργίας, πού τελοῦνται στοὺς μεγάλους ναοὺς τῶν πόλεων τὴν ἴδια ἡμέρα γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν ἀναγκῶν τῶν πιστῶν».

Ο Π. Τρεμπέλας, σὲ σχέση πάντα μὲ τις δυὸ ὡς ἄνω ἀκολουθίες Μεγάλου ἁγιασμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μελέτης τῆς χειρόγραφης παράδοσης, συμπερασματικῶς καταλήγει: «κατὰ ταῦτα ἐξηγεῖται πληρέστερα ἢ ἐν τοῖς παλαιοῖς χειρογράφοις διάκρισις δύο ἀκολουθιῶν, τῶν ὁποίων ἢ μία μὲν προσομοιάζουσα μᾶλλον πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος ὀρίζεται νὰ τελεῖται «ἔσω ἐν τῷ ναῶ», ἢ ἕτερα δὲ ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ μεσαύλου. Ἐσω ἐν τῷ ναῶ τὸ κατ' ἀρχὰς ἤδη, ἐν τῷ προσηρημένῳ ἐν τῷ ναῶ βαπτιστηρίῳ, καθηγιάζετο τὸ διὰ τὸ βάπτισμα τῶν κατηχουμένων ὕδωρ. Ὅταν δὲ ἐκλιπόντων τῶν κατηχουμένων, ὁ διὰ τὸ βάπτισμα τούτων καθαγιασμός συνεκράθη πρὸς τὸν ἁγιασμόν τοῦ ὕδατος τῶν Θεοφανίων, ἐξηκολούθησεν ἢ ἐκ τοῦ βαπτίσματος προελθοῦσα ἀκολουθία (ἁγιασμοῦ) τοῦ ὕδατος τῶν Θεοφανίων νὰ γίνηται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὡς ὀρίζεται ἐν τοῖς παλαιότεροις χειρογράφοις. ὁ πρότερον δὲ πρὸς ὕδρευσιν γενικὴν τῶν πιστῶν γινόμενος ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ μεσαύλου κατὰ τὴν ἕτεραν ἀκολουθίαν ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος μετὰ τὴν ὡς ἄνω σύγκρασιν παρεμερίσθη καὶ βαθμηδὸν μετέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, ἀνικατασταθεῖς πλήρως ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος διαμορφωθέντος καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ὅπως κατὰ πράξιν ὑπὸ τῶν νεωτέρων κωδίκων μαρτυρουμένην ἐκράτησε νὰ τελεῖται ἐν τῇ φιάλῃ»⁶².

Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τὸ 570 ὁ δυτικὸς προσκυνητῆς τῶν Ἁγίων Τόπων Ἄντωνίνος περιγράφει τὸ πῶς γινόταν ὁ ἁγιασμός τοῦ ὕδατος στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ τὴν ἑορτὴ τῶν Θεοφανίων, ἢ λήψη τοῦ ἁγιασμένου ὕδατος ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς γιὰ τὸν ἁγιασμό τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἴκων τους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἢ βάπτισμα τῶν κατηχουμένων⁶³. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ ὀπωσδήποτε ἔχει ἱεροσολυμητικὴ καταγωγή, ὅπου διασώζεται ἰσχυρὴ ἢ ἀνάμνηση τῆς βάπτισμας τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ Προδρόμου στὰ ὕδατα τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ. Ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ἢ ἀκολουθία αὐτὴ διαδόθηκε στὴν Ἀντιόχεια, κατόπιν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Αὐτὸ ἐρμηνεύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σημερινὴ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ παραδοσιακὰ ἀποδίδεται στὸ Σωφρόνιο, Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων (+638)⁶⁴.

Ο Π. Τρεμπέλας συμφωνώντας μὲ τὸν Conybear, δὲ δέχεται τὸ Σωφρόνιο ὡς συντάκτη τῆς εὐχῆς «Μέγας εἶ Κύριε...». Δέχεται ὅτι ὁ Σωφρόνιος εἶναι ὁ συντάκτης τῶν ἐναρκτήριων τροπαρίων ἰδιόμελων τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ καὶ ἔπαιξε ἓνα ρόλο ρυθμιστῆ τῆς τάξης καὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὸς ὑποστηρίζει ὅτι διαμορφώθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα⁶⁵. Ὁ Κωνσταντῖνος Καλλίνικος σχετικὰ ἀναφέρει ὅτι ὁ Σωφρόνιος

⁶² Ὁ.π., σ. 11.

⁶³ *Itinera hierosolymitana saec. IV-VIII*, c. XI, ἔκδ. P. Geyer, στὸ *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Βιέννη 1898, τόμ. 39, σ. 166-167.

⁶⁴ Πρβλ. Ene Braniste, ὁ.π., σ. 354· B. Cireșeanu, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit*, τόμ. 2, σ. 343· V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernauti 1929, σ. 638· P. Lebedew, *Liturgica sau explicarea Serviciului divin*, București 1899, σ. 430.

⁶⁵ Ὁ.π., σ. 8.

μπορεί να θεωρηθεί: «διακοσμητής της ακολουθίας, προσθέσας εν αρχή αυτής τὰ εισαγωγικά τροπάρια, ἐξ ὧν τὸ ὄνομά του ἐκπεσὸν ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν εὐχῶν ἐξ ἀβλεψίας ἀντιγραφῆς»⁶⁶. Ἀκόμη μία ἀπόδειξη τῆς ἀρχαιότητος τῆς ακολουθίας τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ συναντᾶται σὲ διάφορες ἐκδοχὲς παρόμοιες μεταξὺ τους στοὺς λειτουργικοὺς τύπους τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν (προχαλκηδονίων)⁶⁷ καὶ ἐπηρέασε κατὰ μέγα μέρος ἀκόμη καὶ τὸν ἀνάλογο ρωμαιοκαθολικὸν τύπο⁶⁸. Βέβαια, πέραν τῶν προβληματισμῶν γιὰ τὴν καταγωγή τῆς καθαγιαστικῆς εὐχῆς τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ καὶ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τοῦ συντάκτου της, θὰ συμφωνήσουμε ἀσφαλῶς μὲ τὸν Ene Branisțe ὅτι ἡ εὐχή αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τίς ἀνεπανάληπτες ὀρθόδοξες εὐχολογικὲς δημιουργίες, τόσο γιὰ τὸ βαθύ θεολογικὸ τῆς νόημα, ὅσο καὶ γιὰ τὴ μορφή καὶ τὸν τόνο της ποὺ θυμίζει τοὺς πανηγυρικοὺς λόγους στίς δεσποτικὲς καὶ θεομητορικὲς ἑορτές τῆς σχετικῆς Πατερικῆς Γραμματείας. Γι' αὐτὸ καὶ δίκαια ὀνομάστηκε «ὁ ὕμνος τῶν Θεοφανίων» (γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ αὐτὸ παραπέμπει στό P.de Puniet, *La fête de l'Épiphanie et l'hymne du Batême au rit grec*, στό περιοδ. «Rassegna Gregoriana», τευχ. 5, 1906, σ. 497-514). Ὡς δομὴ ἔχει καθαρὴ ἀναλογία μὲ τὴν εὐχή τῆς μεγάλης ἀναφορᾶς τῆς θείας λειτουργίας μὲ τὰ ἴδια εὐχολογικὰ μέρη καὶ τὴν ἴδια ἀλληλουχία ιδεῶν τῆς εὐχαριστιακῆς ἀναφορᾶς (πρόλογος ἢ εὐχαριστία μὲ δοξολογικὸ χαρακτήρα, ἀνακεφαλαίωση ἢ ἀνάμνηση, ἐπίκληση καὶ δίπτυχα ἢ εὐχές μεσιτείας γιὰ τὴν ἔλευση τῶν εὐεργετικῶν ἀγαθῶν τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος πάνω σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησίαν)⁶⁹.

3. Ἡ θεραπευτικὴ στόχευση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἀγιασμοῦ⁷⁰

Στὸ μικρὸ ἀγιασμό, ὡς αὐτοτελῆ ἀκολουθία πλέον, ἔχουμε πρῶτα τὸν 142ο Ψαλμὸ⁷¹. Ὁ Ψαλμὸς αὐτὸς μὲ εὐσύννοπτο τρόπο, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἐπιδιώκει νὰ ὀριοθετήσῃ τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή καλεῖται ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀκόμη τεθοῦν

⁶⁶ Κ. Καλλινίκου, ὁ.π., σ. 226.

⁶⁷ Ene Branisțe, ὁ.π., μὲ παραπομπή στό ἔργο John Marquess of Bute - E. A. Walis Badge, *The Blessing of the waters on the eve of the Epiphany*, London 1901.

⁶⁸ Ene Branisțe, ὁ.π. καὶ σημ. 34, ὅπου δίνει τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ὑπαρξη παλαιᾶς λατινικῆς μετάφρασης τῆς ἑλληνικῆς ἀκολουθίας τῶν Θεοφανίων δημοσιευμένης στό «Revue bénédictines», τόμ. 24 (1912), σ. 29-30. Ἐπίσης καὶ ὁ Π. Τρεμπέλας περιγράφει τὴ διάδοση τῆς ἀκολουθίας στὴ Δύση, μέσῳ τῶν γαλλικανικῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸ ἐπηρέασθη ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ λειτουργικὴ πράξη (βλ. ὁ.π., σ. 6-8).

⁶⁹ Ὁ.π., σ. 354-355.

⁷⁰ Ὡς κείμενο ἀναφορᾶς στὴν πραγμάτευσή μας θὰ ἔχουμε καὶ γιὰ τίς δύο ἀκολουθίες τὸ παρατιθέμενο στό Μέγα Εὐχολόγιο, ἔκδ. Βενετίας 1862², σ. 6.

⁷¹ Ἑρμηνευτικὸ σχολιασμὸ 142^ο Ψαλμοῦ, πέραν τῶν πατερικῶν σχολίων, μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ σὲ ὀρισμένα σύγχρονα ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα, ὅπως: Κ. Καλλινίκου, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἱερόν Ψαλτήρα*, τόμ. 1 κ' 2, Ἀλεξάνδρεια 1929· Π. Τρεμπέλα, *Τὸ Ψαλτήριον μετὰ συντόμου ἑρμηνείας*· Σ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία Ψαλμῶν*, τόμ. β', Θεσσαλονίκη 1985..

τὰ αἰτήματα τῆς ἀκολουθίας, νὰ συνειδητοποιήσει τὸ ποιὸς εἶναι ὁ ἴδιος καὶ ἀπέναντι σὲ ποιὸν παρίσταται. Αὐτὴ ἢ διπλὴ συναίσθηση καὶ συνειδητοποίηση δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὸ κατάλληλο φρόνημα, τὴ δέουσα λατρευτικὴ διάθεση καὶ στάση προκειμένου νὰ ἔλθουν ὡς δωρεὰ τοῦ Θεοῦ τὰ διὰ τῆς σχετικῆς ἀκολουθίας αἰτούμενα. Ἡ πρώτη λέξη τοῦ 142ου Ψαλμοῦ εἶναι τὸ «Κύριε». Ἔτσι, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι ἔχει ἀπέναντί του ἓνα Θεὸ κυρίαρχο σὲ ὅλα καὶ γι' αὐτὸ δυνάμενο νὰ τὸν βοηθήσει καὶ στὰ προσωπικά του δεινὰ. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ λόγῳ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου βρίσκεται σὲ τέτοια δεινὴ θέση, ὥστε μαζὶ μὲ τὸν ψαλμῶδὸ ἀναφωνεῖ πρὸς τὸ Θεὸ ἐναγώνια: «ὅτι κατεδίωξεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, ἐταπείνωσεν εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, ἐκάθησέ μὲ ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροὺς αἰῶνος· καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμα μου, ἐν ἐμοὶ ἐταράχθη ἡ καρδιά μου», «ἢ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἄνυδρός σοι», «ἐξέλιπε τὸ πνεῦμα μου», «καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον». Ἀντίβαρο σ' αὐτὰ τὰ μελαγχολικὰ λόγια ὑπάρχει ἡ ἐμπιστοσύνη στὴ φιλανθρωπία καὶ στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καθότι ὁ ψαλμῶδὸς παρακαλεῖ τὸ Θεὸ «μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν». Καὶ ἀκόμη καθαρότερα ἐκφράζεται ἡ ἐλπίδα στὴ θεία παρέμβαση καὶ ἀνατροπὴ τῆς δεινῆς κατάστασης πὺν περιβάλλει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ἀκροτελεύτια πρόταση τοῦ Ψαλμοῦ: «ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου Κύριε ζήσεις με. Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξάξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου καὶ ἐν τῷ ἐλέει σου ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἐχθροὺς μου καὶ ἀπολεῖς πάντας τοὺς θλίβοντας τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἐγὼ δούλος σου εἰμί».

Βέβαια θὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴ γενικότερη βιβλικὴ καὶ θεολογικὴ - ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση, κυρίως ἀσθένεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι, πέρα ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἢ τὴν ψυχικὴ - πνευματικὴ τῆς διάστασης, ἢ ἁμαρτία, ἢ ἀδυναμία σωτηρίας. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ τροπάριο πὺν ἀκολουθεῖ μετὰ τὸν 142^ο Ψαλμὸ, δηλαδὴ τὸ «Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν...», ὡς χριστιανικὸς ὕμνος πλέον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔρχεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγιασμοῦ νὰ δηλώσει ὅτι ὅσα μελαγχολικὰ διατυπώθηκαν μὲ τὸν Ψαλμὸ 142 βρίσκουν τὴ λύση μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τὴν ἐν Χριστῷ λύτρωση⁷².

Τὸ ἴδιο περιεχόμενο, δηλαδὴ ἡ δεινὴ κατάσταση στὴν ὁποία περιέρεχεται ὁ ἄνθρωπος ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ λύτρωση ἀπὸ τὰ δεινὰ πὺν τὸν περιβάλλουν, ἐκφράζεται καὶ μὲ τὰ ἀκολουθοῦντα δυὸ θεομητορικὰ τροπάρια: «Τῇ Θεοτόκῳ ἐκτενῶς νῦν προσδράμωμεν...», «Οὐ σιωπήσωμεν ποτέ, Θεοτόκε...». Μόνον πὺν στὴν τελευταία περίπτωση τὸ πρόσωπο πὺν καλεῖται νὰ δώσει τὴ λύση τῶν δεινῶν εἶναι ἡ Θεοτόκος, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ

⁷² Τὴ ζεύξη Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης τὴ συναντᾶμε σὲ ὅλες τὶς ἱερὲς ἀκολουθίες, δεδομένου ὅτι οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ συνιστοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τους, ἐπιλεγμένοι κατὰ περίπτωσιν. πρβλ. Κ. Καραϊσαρίδη, *Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου*, στὸν τόμο «Ἀναβαθμοὶ λειτουργικῆς ζωῆς», Ἀθήνα 2008, σ. 208, 212-213.

ποιητοῦ ὁμολογεῖ γιὰ αὐτήν: «σὲ γὰρ καὶ μόνην ἐλπίδα κεκτήμεθα», «σοὺς γὰρ δούλους σώζεις ἀεὶ ἐκ παντοίων δεινῶν».

Ἀκολουθεῖ στὴ συνέχεια ὁ 50^{ος} Ψαλμὸς ποὺ ἐκφράζει κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τὴν ἀμαρτωλότητά του, καὶ τὴν ἴαση ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ Θεό, ποὺ εἶναι ἡ σωτηρία. Βεβαίως ἡ ἀσθένεια-ἀμαρτία ἔχει διπλές ἐπιδράσεις καὶ στὴν ψυχική-πνευματική, ἀλλὰ καὶ στὴ σωματική ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ θεραπεία-σωτηρία ἐπιφέρει στὸν ἄνθρωπο διπλὴ ἀνακούφιση καὶ ψυχική καὶ σωματική. Δὲ θὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ ἐρμηνευτικὰ σχόλια πάνω στὸ γνωστὸ αὐτὸ ψαλμὸ τῆς μετανοίας, ἀφοῦ θὰ κινδυνεύσουμε νὰ εἰσχωρήσουμε σὲ βιβλικο-ερμηνευτικούς δρόμους. Θὰ ἐπισημάνουμε ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ὁ ψαλμὸς αὐτὸς θεωρεῖται ὁ καταλληλότερος γιὰ τὴν ἔκφραση τῶν ὡς ἄνω περιγραφεισῶν καταστάσεων μετανοίας τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀκολουθίες ὡς δομικὸ, πλεόν, στοιχεῖο τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Τοῦ 50^{ου} Ψαλμοῦ ἔπονται τὰ κατ' ἀλφάβητον τροπάρια (τοῦ κανόνα) τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἀκολουθεῖται τὸ θεολογικὸ σχῆμα περὶ θεραπείας, ποὺ ἀναπτύξαμε πιὸ πάνω (ἀσθένεια=ἀμαρτία καὶ θεραπεία=σωτηρία), ἀλλὰ γίνονται καὶ ἐπιμέρους ἀναφορὲς στὶς ψυχικὲς ἢ σωματικὲς ἀσθένειες κεχωρισμένα ἢ καὶ μαζὶ ἐν συνόλῳ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὶς ἐκφράσεις: «νοσημάτων καὶ παντοίων ἀλγηδόνων... ἡμᾶς ἐλευθέρωσον», «ὁ ναός σου Θεοτόκε ἀνεδείχθη, ἰατρεῖον νοσημάτων ἄμισθον, καὶ θλιβομένων ψυχῆ παραμύθιον», «ρῦσαι πάσης ἀπειλῆς ἐπερχομένης, τοὺς σοὺς δούλους Πανάχραντε Δέσποινα, καὶ πάσης βλάβης ψυχῆς τε καὶ σώματος ἄχραντε» καί, τέλος, ἓνα τροπάριο ποὺ ὀριοθετεῖ τὸ μεσιτευτικὸ ἔργο τῆς Θεοτόκου καὶ ταυτόχρονα ἀποδίδει, ὅπως ἀρμόζει, τὴ σωτηρία (θεραπεία) στὸ Χριστό: «Νάμασιν ἐπομβρήσας Χριστὲ πηγὴ τῶν ἰάσεων, ἐν τῷ πανσέπτῳ Ναῶ τῆς Παρθένου σήμερον, καὶ τῷ τῆς σῆς εὐλογίας ραντισμῷ, φυγαδεύεις τὰς νόσους τῶν ἀσθενούντων, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν».

Ὅλο αὐτὸ τὸ προκαταρκτικὸ μέρος τῆς ἀκολουθίας τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ μέχρι τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα (Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιο) λείπει ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ, ἀφοῦ αὐτὴ τελεῖται, ὡς γνωστόν, σὲ συνάρτηση μὲ τὴ θεία λειτουργία⁷³. Τὰ προκαταρκτικὰ τροπάρια, ποὺ προηγοῦνται τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων στὸ Μεγάλον ἀγιασμὸ, στοχεύουν νὰ ἀναδείξουν τὸ τυπολογικὸ βιβλικὸ πλαίσιο τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανίων ποὺ

⁷³ Ὁ Γ. Μπεκατῶρος διευκρινίζει ὅτι κατὰ τὴν ὀρθή τάξη ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ ἄρχεται μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνο εὐχή, ἐνῶ κατὰ τὸ ἐν χρῆσει Τυπικὸ μετὰ τὸ «εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου», βλ. ὁ.π., σ. 229. Κατὰ τὸν Ene Branis̆te μόνον στὸ βουλγαρικὸ εὐχολόγιο ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ, τελούμενη μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς θείας λειτουργίας, ἔχει ἑναρξη μὲ τὸ «Εὐλογητός ὁ Θεός ἡμῶν...» καὶ στὸ τέλος αὐτῆς γίνεται ἀπόλυση: «Ὁ ἐν Ἰορδάνῃ ὑπὸ Ἰωάννου βαπτισθῆναι...» καὶ παραπέμπει ὁ ἴδιος γιὰ παράδειγμα στὴν ἔκδοση τῆς Σόφιας 1949, σ. 367 καὶ 388 (βλ. Ene Branis̆te, ὁ.π., σ. 354, σημ. 20bis).

εἶναι ἡ βάπτισμα τοῦ Κυρίου στὸν Ἰορδάνη καὶ ὁ συνεπεία τούτου ἁγιασμὸς τοῦ ὕδατος καὶ κατ' ἐπέκταση ὁλόκληρης τῆς κτίσης⁷⁴.

Σ' αὐτὴ τῆ συνάφεια ἡ κατακλείδα τοῦ «δοξαστικοῦ» «ἀγίασον ἐμὲ καὶ τὰ ὕδατα Σωτήρ, ὁ αἶρων τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν», πέρα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ αἶτημα γιὰ σωτηρία ποὺ ἐκφράζει ὁ Πρόδρομος μὲ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ, κατὰ μία ἐπιβεβλημένη γενίκευσή της ποὺ πραγματοποιεῖται στὰ πλαίσια τῆς ἐπικαιροποίησης τῶν λειτουργικῶν πράξεων μέσα στὸ λειτουργικὸ χρόνο, εἶναι καὶ τὸ αἶτημα τῆς ἐκκλησίας, κάθε ἀγωνιζόμενου πιστοῦ μέλους της, ὁ Σωτήρας καὶ λυτρωτὴς νὰ ἔλθει νὰ προσφέρει τὸν προσωπικὸ ἁγιασμὸ καὶ τὸν ἁγιασμὸ τῶν ὑδάτων, ἀφοῦ εἶναι αὐτὸς ποὺ πραγματοποίησε τὸ μείζον, σήκωσε πάνω του τὶς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου⁷⁵.

Ὁ Μεγάλος ἁγιασμὸς ἔχει τρία παλαιοδιαθηκικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ προφήτη Ἡσαΐα (35, 1-10· 55, 1-13· 12, 3-6), τὰ ὁποῖα, πέραν τοῦ ὅτι ἐκφράζουν τὴ μεσσιανικὴ προσδοκία, περιγράφουν τὴ νέα αἰσιόδοξη κατάσταση τῆς ἀπολύτρωσης καὶ ἀποκατάστασης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσης στὴν ἀρχαία μακαριότητα. Προκειμένου ὁ προφήτης νὰ παρηγορήσει καὶ νὰ ἐνσπείρει τὴ βεβαιότητα τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσης κατὰ τὴ μεσσιανικὴ περίοδο στὴν ἀρχαία μακαριότητα χρησιμοποιεῖ εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια καὶ ταλαιπωρία καθὼς καὶ σκηνές ἀπὸ τὴν ἄλογο κτίση ποὺ καὶ αὐτὴ ὀδύνη καὶ στενάζει μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπο⁷⁶. Γιὰ νὰ πετύχει τὸν ὡς ἄνω σκοπὸ του ὁ Προφήτης ἐπιστρατεύει τὰ λόγια: «Παρακαλέσατε, καὶ εἶπατε τοῖς ὀλιγόψυχοις τῆς διανοίας· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀναταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει, αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, τρανὴ δὲ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων, ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψώση· καὶ ἔσται ἡ ἄνυδρος εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται· ἐκεῖ ἔσται εὐφροσύνη ὀρνέων, ἐπαύλις καλάμου καὶ ἔλη. ἐκεῖ ἔσται ὁδὸς καθαρὰ καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται, καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος· οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύσονται ἐπ' αὐτῆς καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν πονηρῶν θηρίων οὐ μὴ ἀναβῆ ἐπ' αὐτήν, οὐδὲ μὴ εὐρεθῆ ἐκεῖ, ἀλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι καὶ συνηγμένοι διὰ Κύριον...· ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν αἴνεσις καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτούς. ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμὸς»⁷⁷. Ἐνῶ στὸ δεύτερο ἀνάγνωσμα ἐπισημαίνουμε, πάλι, τὴν αἰσιόδοξη κατακλείδα: «τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδεχόμενοι

⁷⁴ Γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸν τρόπο ψαλμωδίας τῶν πρὸ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων σχετικῶν τροπαρίων ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις στὴ χειρόγραφη παράδοση (βλ. Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., 18-20).

⁷⁵ Πρβλ. Ἰωάν. 1, 29: «ἶδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου».

⁷⁶ Πρβλ. Ρωμ. 8, 22: «οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν».

⁷⁷ Ἠσ. 35, 4-10.

ύμᾱς ἐν χαρᾱ, καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτήσῃ τοῖς κλάδοις, καὶ ἀντὶ τῆς στοιβῆς ἀναβήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναβήσεται μυρσίνη»⁷⁸.

Τὸ καθιερωμένο ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα (Ἐβρ. 2, 11-18) στὴν ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ δὲ φαίνεται νὰ ἔχει ἄμεση στόχευση στὰ περὶ θεραπείας, ὅπως αὐτὰ προεξετέθησαν. Περισσότερο ἰσχύει ἡ ἄποψη ὅτι ἐπιλέχθηκε γιὰ ἐξωτερικοὺς λόγους, ἐπειδὴ τὰ λόγια «ὁ ἀγιάζων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι» συνειρμικὰ ἀναφέρονται στὸ ὄνομα τῆς ἀκολουθίας καὶ στὴ λειτουργικὴ πράξη τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Βέβαια θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς ὅτι μέσα σὲ ἓνα εὐρύτερο πλαίσιο θεολογικῆς καὶ πνευματικῆς κατανόησης, μάλιστα δὲ στὴ συνάφεια τοῦ ὅλου χριστολογικοῦ πνεύματος ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, ὅπου ἀντιπαρατίθενται ἡ ἱεροσύνη, τὸ θυσιαστήριο καὶ οἱ θυσίαι τῆς παλαιᾶς λατρείας μὲ τὴν ἀρχιεροσύνη, τὴ θυσία καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι καὶ ἡ πηγὴ κάθε ἀληθινοῦ ἀγιασμοῦ, καὶ αὐτὴ ἡ περικοπὴ παραπέμπει στὴν πνευματικὴ θεραπεία, πού ἐδῶ ὑποδηλώνεται μὲ τὸν ὄρο ἀγιασμός⁷⁹.

Τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ, πάλι κινούμενο σὲ μία προοπτικὴ χριστολογικῆς ἐρμηνείας τῶν γεγονότων καὶ σημείων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, στοχεύει στὴ βιβλικὴ παλαιοδιαθηκικὴ προτύπωση τοῦ βαπτίσματος τῆς Καινῆς Διαθήκης πού βρῆκε τὴ χριστολογικὴ ἐκπλήρωση στὴ Βάπτισμα τοῦ Κυρίου καὶ στὴν ἐν Χριστῷ βάπτισμα, στὴ συνέχεια, τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας⁸⁰.

Τὰ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ ἔχουν, ἐπίσης, διαφορετικὸ στόχο. Στὴν πρώτη περίπτωση τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα Ἰωάν. 5, 1-4 ἐπιδιώκει νὰ συσχετίσει τὴν ἀναμενόμενη ἴαση ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ μὲ τὶς γενόμενες ἰάσεις τῆς κολυμβήθρας τῆς Βηθεσδα. Ἐνῶ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα Μάρκ. 1, 9-11 τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ ἀναφέρεται στὴ Βάπτισμα τοῦ Κυρίου καὶ στὴ φανέρωση τῆς Ἁγίας Τριάδας.

Ἄν συγκρίνουμε τὰ εἰρηνικὰ τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ παρατηροῦμε ὅτι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὑπάρχουν αἰτήματα μὲ τὴ γενικὴ χροιά τῆς θεραπείας, ὅπως τὴν περιγράψαμε πιὸ πάνω δηλαδὴ ὡς σωτηρίας, φωτισμοῦ, ἀγιασμοῦ κ.λπ. ἀλλὰ καὶ αἰτήματα μὲ τὴν εἰδικὴ χροιά τῆς ψυχοσωματικῆς θεραπείας.

Στὴ σημασία τῆς γενικῆς θεραπείας ὑπάγονται τὰ αἰτήματα τοῦ Μικροῦ ἀγιασμοῦ: «ὑπὲρ τοῦ καταφοιτῆσαι τῷ ὕδατι τούτῳ τὴν καθαρτικὴν τῆς Ὑπερουσίου Τριάδος ἐνέργειαν...», «ὑπὲρ τοῦ καταπεμφθῆναι αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου...», «ὑπὲρ τοῦ φωτισθῆναι ἡμᾶς φωτισμὸν γνώσεως, διὰ τῆς ὁμοουσίου Τριάδος...», «ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀναδείξῃ ἡμᾶς υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας αὐτοῦ, διὰ τῆς τοῦ ὕδατος

⁷⁸ Ἠσ. 55, 12-13.

⁷⁹ Γιά περισσότερα βλ. Ν. Ματσούκα, *Ἀγιασμός*, Θ.Η.Ε., τόμ. 1, σ. 219-223. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1980, λήμμα «ἅγιος», σ. 19-24.

⁸⁰ Πρβλ. ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα μυστηρίου τῆς βαπτίσεως (Ἐβρ. 6, 3-11).

τούτου μεταλήψεώς τε και ραντισμοῦ...». Ἐνῶ στήν ἴδια κατάταξη ἐμπίπτουν, πέραν τῶν δύο πρώτων ὡς ἄνω κοινῶν αἰτημάτων και τοῦ τρίτου κοινού «ὑπὲρ τοῦ φωτισθῆναι...», μὲ μία διαφοροποίηση «διὰ τῆς ὁμοουσίον Τριάδος» στο μικρὸ ἁγιασμό και «διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», στο Μεγάλο ἁγιασμό⁸¹, τὰ κάτωθι γενικῆς φύσεως αἰτήματα: «ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτό, ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον...», «ὑπὲρ τοῦ ἀναδειχθῆναι αὐτό, ἀποτρόπαιον πάσης ἐπιβουλῆς ὀρατῶν και ἀοράτων ἐχθρῶν...», «ὑπὲρ τοῦ καταξιωθῆναι ἡμᾶς, ἐμπλησθῆναι ἁγιασμοῦ, διὰ τῆς ὑδάτων τούτων μεταλήψεως, τῇ ἀοράτῳ ἐπιφανείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...», «ὑπὲρ τοῦ εἰσακοῦσαι Κύριον τὸν Θεὸν φωνῆς τῆς δεήσεως ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, και ἐλεῆσαι ἡμᾶς...».

Τέλος, ὡς πρὸς τὰ καθ' αὐτὸ αἰτήματα ἰάσεως και θεραπείας, ἄλλοτε ψυχικῆς, ἄλλοτε σωματικῆς και ἄλλοτε ταυτόχρονα και τὰ δύο, σταχυολογοῦμε ἀπὸ τὸ μικρὸ ἁγιασμό τὰ αἰτήματα: «ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι τὸ ὕδωρ τοῦτο, ἰαματικὸν ψυχῶν και σωμάτων, και πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἀποτρεπτικόν», «ὑπὲρ πάντων τῶν χρηζόντων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθείας και ἀντιλήψεως...». Ἐνῶ στο Μεγάλο ἁγιασμό καταγράφονται τὰ αἰτήματα: «ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι τὸ ὕδωρ τοῦτο, ἁγιασμοῦ δῶρον, ἁμαρτημάτων λυτήριον, εἰς ἴασιν ψυχῆς και σώματος...», «ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτό, πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν και σωμάτων πᾶσι τοῖς ἀρνομένοις πίστει, και μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ...».

Ἐκεῖ ὅμως πού ἔχουμε ἐμφανέστατα τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ και τὴ στόχευση κάθε ἀκολουθίας εἶναι τὸ εὐχολογικὸ αὐτῆς μέρος. Στὴν εὐχὴ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ μονογενὴς Υἱός...»⁸², πού ὑπάρχει μόνο στὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ, ἂν ἀναζητήσουμε τὴ θεραπευτικὴ στόχευσή της θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀναφέρεται κατεξοχὴν στὴν πνευματικὴ «θεραπεία» τοῦ ἐκάστοτε λειτουργοῦ. Ἄν γιὰ τὸν κάθε πιστὸ μέσα στὴ λατρεία προκύπτει ὡς ὑπαρξιακὸ αἶτημα και προτείνεται ὡς πνευματικὸ ἀγώνισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται, κατὰ τὸ δυνατόν, ποιὸν ἔχει ἀπέναντί του και ποιὸς εἶναι ὁ ἴδιος, αὐτὸ θὰ τὸ ὀνομάζουμε μὲ ἄλλα λόγια καλλιέργεια λατρευτικῆς αὐτοσυνειδησίας, ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὰ τελούμενα, τότε γιὰ τὸ λειτουργὸ τὰ ὡς ἄνω εἶναι καίριο θέμα ἱερατικῆς αὐτοσυνειδησίας. Καὶ τοῦτο γιὰτί ὁ λειτουργὸς εἶναι ὁ ἱερομύστης, ὁ κύριος μοχλὸς τῆς λατρείας, αὐτὸς ὁ ὁποῖος θὰ μυσταγωγῆσει και χειραγωγῆσει τοὺς πιστοὺς στὴ βίωση τῶν τελουμένων⁸³. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἀρχικὰ τὸ ἔργο τοῦ λειτουργοῦ στὰ πλαίσια τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ ἦταν νὰ βαπτίσει, τότε κατανοοῦμε ὅτι ὄντως ὑπάρχει θέμα θεραπείας τοῦ ἴδιου και γεύσης ἀπὸ αὐτόν, κατὰ πρῶτο

⁸¹ Ἡ συγγένεια τῶν αἰτημάτων ἔγινε ἤδη κατανοητὴ, ἀφοῦ ὁ μικρὸς ἁγιασμός μιμεῖται τὸ Μεγάλο ἁγιασμό, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἐλέχθη, ἐπηρεάζεται βαθύτατα ἀπὸ τὴν προϋπάρχουσα ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος.

⁸² Ἡ εὐχὴ αὐτὴ ἀποδίδεται στὸν Πατριάρχη Γερμανό, βλ. Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 16· Ene Braniste, ὁ.π., σ. 354, σημ. 22 μὲ παραπομπὴ στο Pl.de Mester, *Rituale-benedizionale bizantino*, Roma 1929, σ. 447.

⁸³ Πρβλ. Κ. Καραϊσαρίδη, *Ἀναβαθμοὶ λειτουργικῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 2008, σ. 35 κ.έξ.

λόγο, τοῦ φωτισμοῦ τῆς θείας χάριτος καὶ τῶν ἄλλων δωρεῶν τοῦ Παναγίου Πνεύματος, τὰ ὅποια ὡς ἱερουργὸς χάριτι Θεοῦ θὰ προσφέρει στὸ νεοβαπτίζομενο⁸⁴. Τὰ λόγια τῆς εὐχῆς ποὺ συνοψίζουν τὰ ὡς ἄνω εἶναι: «*ῥᾶνον καὶ ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους δούλους σου, κατὰ τὴν θείαν σου ἐπαγγελίαν, ὕδωρ καθάρσιον, τῆς σῆς εὐσπλαχνίας τὴν δωρεάν, εἰς τὸ ἐπὶ τῷ ὕδατι τούτῳ αἴτησιν ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι τῇ σῇ ἀγαθότητι καὶ τὴν εὐλογίαν σου δι' αὐτοῦ ἡμῖν τε, καὶ παντὶ τῷ πιστῷ σου χαρισθῆναι λαῷ...*».

Στὴν εὐχὴ τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ «*Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μέγας τῇ βουλῇ, καὶ θαυμαστός τοῖς ἔργοις,...*», ἀφοῦ ὁμολογεῖται ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ τὴν σωματικὴν μας ὑγείαν, «*ἀλλ' ὑγείαν ἀληθῆ σῶ σώματι ὀρέγων*», καὶ ὑπενθυμίζεται ὅτι ὁ Κύριος ὁ ἴδιος συνέδεσε τὴν ἀμαρτία μὲ τὴν ἀσθένεια, ὅπως αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ λόγια Του πρὸς τὸν θεραπευθέντα ἀσθενῆ στὴν κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδα: «*ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε*»⁸⁵, ὑπάρχει καθαρὸ τὸ αἶτημα τῆς ἰάσεως: «*ἐπίσκεψαι ἡμῶν, Ἀγαθέ, τὴν ἀσθένειαν, καὶ ἴασαι ἡμῶν τὰς νόσους ψυχῆς τε καὶ σώματος, τῷ ἐλέει σου*». Τὸ αἶτημα τῆς ἰάσεως συνεπικουρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν μνημόνευση πολλῶν ἁγίων καὶ μάλιστα ὀρισμένων λαοφιλῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν εἰδικῶν γιὰ τὶς ἀσθένειες ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ κ.ἄ. Ἐνῶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ αἰτήματος τῆς ἰάσεως ἔρχεται τρόπον τινὰ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐκφώνηση αὐτῆς τῆς ὡς ἄνω εὐχῆς: «*ὅτι σὺ εἶ ἡ πηγὴ τῶν ἰαμάτων, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν,...*».

Στὴν εὐχὴ τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ «*Μέγας εἶ Κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου,...*», μετὰ τὴν πρώτη καθαγιαστικὴ εὐλογία τοῦ ὕδατος, τρόπον τινὰ ὡς ἀναμενόμενο ἀποτέλεσμα τῆς καθαγιαστικῆς διὰ τοῦ σημείου τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐπενέργειας τοῦ ἁγίου Πνεύματος στὸ προκείμενο ὕδωρ, διατυπώνονται συνοπτικὰ τὰ αἰτήματα τῆς θεραπείας μὲ τὴν ποικίλη τους θεολογικὴ καὶ πνευματικὴ ἀπόχρωση ὡς ἐξῆς: «*καὶ δὸς αὐτῷ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Ποίησον αὐτὸ ἀφθαρσίας πηγὴν, ἁγιασμοῦ δῶρον, ἀμαρτημάτων λυτήριον, νοσημάτων ἀλεξιτήριο, δαίμοσιν ὀλέθριον, ταῖς ἐναντίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον, ἀγγελικῆς ἰσχύος πεπληρωμένον. Ἴνα πάντες οἱ ἀρνώμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες ἔχοιεν αὐτὸ πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἰατρειαν παθῶν, πρὸς ἁγιασμόν οἴκων, πρὸς πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπιτήδειον*».

Ἐπίσης, στὴν ἴδια εὐχὴ, πάλι μετὰ τὴν δευτέρη καθαγιαστικὴ ἐπίκληση καὶ ἀντίστοιχη λειτουργικὴ πράξη, δηλαδή τὴν εὐλογία τοῦ ὕδατος, μὲ τὸ ἴδιο ὡς ἄνω, προφανῶς, σκεπτικὸ του συντάκτου τῆς εὐχῆς ἀπαριθμῶνται εὐχετικὰ τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα: «*Δὸς πᾶσι τοῖς τε ἀπτομένοις, τοῖς τε χρισμένοις, τοῖς τε μεταλαμβάνουσι τὸν ἁγιασμόν, τὴν εὐλογίαν, τὴν κάθαρσιν, τὴν ὑγείαν*».

⁸⁴ Ἔτσι ἐρμηνεύεται ἡ παραγγελία τῶν ἱερῶν κανόνων γιὰ πνευματικὴ προετοιμασία τοῦ ἱερουργοῦ τῆς βαπτίσεως. Πρὸβλ. Π. Σκαλτσῆ, «Ἡ προβαπτισματικὴ νηστεία», στὸ Λειτουργικὴ Μελέτες I, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 87-98.

⁸⁵ Βλ. Ἰωάν. 5, 14.

Σταχυολογώντας από την εὐχολογική παράδοση γενικά τῶν εὐχῶν τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος καὶ ρίχνοντας τὸ φῶς τοῦ προβολέα στὴ διατύπωση ἀπὸ μέρους τοῦ θεραπευτικοῦ αἰτήματος ἔχουμε τὴν ἐξῆς εἰκόνα. Ἀπὸ τὸ εὐχολόγιο τοῦ Σεραπίωνος Θμουέως, στὴν ε' «εὐχή περὶ τῶν προσφερομένων ἐλαίων καὶ ὑδάτων», τὴν ἔκφραση: «χάρισαι δύναμιν θεραπευτικὴν ἐπὶ τὰ κτίσματα ταῦτα, ὅπως πᾶς πυρετὸς καὶ πᾶν δαιμόνιον καὶ πᾶσα νόσος διὰ τῆς πόσεως καὶ ἀλείψεως ἀπαλλαγῆ, καὶ γένηται φάρμακον θεραπευτικὸν καὶ φάρμακον ὀλοκληρίας ἢ τῶν κτισμάτων τούτων μετάληψις ἐν ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ...»⁸⁶. Στὸ ἴδιο εὐχολόγιο ἄλλη εὐχή (ιζ') μὲ τίτλο: «εὐχή εἰς ἔλαιον νοσοῦντων ἢ εἰς ἄρτον ἢ εἰς ὕδωρ», ὑπάρχει ἡ χαρακτηριστικὴ εὐχητικὴ διατύπωση: «... καὶ δεόμεθα ὥστε ἐκπέμψαι δύναμιν ἰατρικὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ ἔλαιον τοῦτο, ἵνα γένηται τοῖς χρισμένοις (ἢ μεταλαμβάνουσι τῶν κτισμάτων σου τούτων) εἰς ἀποβολὴν πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, εἰς ἀλεξιφάρμακον παντὸς δαιμονίου, εἰς ἐκχωρισμὸν παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, εἰς ἀφορισμὸν παντὸς πνεύματος πονηροῦ, εἰς ἐκδιωγμὸν παντὸς πυρετοῦ καὶ ρίγους καὶ πάσης ἀσθενείας, εἰς χάριν ἀγαθὴν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων, εἰς φάρμακον ζωῆς καὶ σωτηρίας, εἰς ὑγίαν καὶ ὀλοκληρίαν ψυχῆς, σώματος, πνεύματος, εἰς ρώσιν τελείαν. Φοβηθήτω, δέσποτα, πᾶσα ἐνέργεια σατανικὴ, πᾶν δαιμόνιον, πᾶσα ἐπιβουλὴ τοῦ ἀντικειμένου, πᾶσα πληγὴ, πᾶσα μάστιξ, πᾶσα ἀλγηδὼν, πᾶς πόνος ἢ ράπισμα ἢ ἐντίναγμα ἢ σκίασμα πονηρὸν τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀπερχέσθωσαν ἀπὸ τῶν ἐντὸς (καί) τῶν ἐκτὸς τῶν δούλων σου τούτων»⁸⁷. Θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ δύο ὡς ἄνω εὐχῆς ἀνάγονται στὸν δ' αἰῶνα καί, ἐπιπλέον, ἡ δευτέρη ἔχει ἐπιτιμητικὸ, ἐξορκιστικὸ κατὰ τοῦ δαίμονα χαρακτήρα, ἀφοῦ συνδέει τὴν ἀσθένεια ψυχῆς καὶ σώματος μὲ τὴ δαιμονικὴ ἐνέργεια. Ἐπομένως ἤδη ἀπὸ τὸν δ' αἰῶνα ἔχουμε τὴ σύνδεση τῆς εὐλογίας τοῦ ὕδατος μὲ τὴν ἐπιδίωξη θεραπείας κατ' ἄμφω καὶ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴ δαιμονικὴ ἐνέργεια. Ἡ σύντομη καὶ περιεκτικὴ εὐχή τοῦ βαρβερινοῦ εὐχολογίου: «ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ πικρὸν ὕδωρ...» διατυπώνει τὸ αἶτημα θεραπείας μὲ τὰ λόγια: «... αὐτὸς καὶ νῦν, δέσποτα, ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ ποιήσον αὐτὸ γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἀρνομένοις καὶ τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ εὐλογίας πηγῆν, ἰατρειαν παθῶν, ἁγιασμὸν οἴκων, πάσης ἐπιβουλῆς ὀρατῆς τε καὶ ἀοράτου ἀλεξιτήριον»⁸⁸. Στὸ ἴδιο πάλι εὐχολόγιο σὲ ἄλλη εὐχή τιτλοφορούμενη: «εὐχή ἐπὶ διακονίας, λεγομένη ἐν τῇ ἐμβάτη ἐκφωνητικῶς» ἀναφέρεται: «... μεταποίησον καὶ μετασκέυασον καὶ ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ ἐνίσχυσον αὐτὸ κατὰ πάσης ἐπικειμένης ἐνεργείας· καὶ δὸς πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ χρισμένοις εἴτε διὰ πόσεως, εἴτε διὰ νίψεως, ἢ ραντίσεως, εἰς ὑγίαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους καὶ πάσης νόσου»⁸⁹. Στούς κώδικες τοῦ

⁸⁶ P. Rodopoulos, *The Sacramentary of Serapion*, Thessaloniki 1967, σ. 127-128.

⁸⁷ Ὁ.π., σ. 134.

⁸⁸ L' Eucologio Barberini gr. 336, ὁ.π., φ. 118v, σ. 139· πρβλ. καὶ Ἀθηνῶν κώδικες 665, 713, 2047 καὶ Πάτμου 105.

⁸⁹ L' Eucologio Barberini gr. 336, ὁ.π., φ. 224r, σ. 213-214.

Σινᾶ 921, 982 καὶ 987 καταχωρίζεται εὐχή μετὰ τίτλο: «εὐχή ἐπὶ ὕδατος ἀρρώστου καὶ φυλακῆς οἴκου». Αὐτὴ ἡ εὐχή ἔχει τὴν θεραπευτικὴν διατύπωση ὡς ἑξῆς: «... ὥστε γενέσθαι τοῖς πίνουσιν ἐξ αὐτοῦ ἢ ἀπολουμένους εἰς παθῶν ἀπαλλαγὴν, εἰς ἀμαρτημάτων ἀφεσιν, εἰς ἀπελατήριον παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, εἰς ἀπολύτρωσιν παντὸς κακοῦ, εἰς στηριγμὸν τῆς πίστεως, εἰς δικαιοσύνην, εἰς ἀγιασμόν...»⁹⁰. Τέλος, στὴν μόνον στὰ χειρόγραφα σωζόμενη, πλέον, εὐχή: «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ ἐν Τριάδι ἁγία προσκυνούμενος...»⁹¹, μετὰ τὸ θαυμάσιο εἰσαγωγικὸ τῆς μέρους, τὸ θεραπευτικὸ αἶτημα διατυπώνεται ὡς ἑξῆς: «... καὶ κατάπεμψον ἡμῖν τὴν σὴν εὐλογίαν καὶ τῶν ἰαμάτων τὴν χάριν ἐπὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο». Στὴν ἴδια εὐχή ὑπάρχει ἡ σύνδεση βαπτίσματος καὶ θεραπείας, ὅπως: «ὁ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τῷ γένει ἡμῶν δωρησάμενος πρὸς ἀπόνησιν τῶν τῆς ἀμαρτίας μολυσμῶν καὶ ἀνάκτησιν τῶν ἐπισυμβαινόντων ἡμῖν παντοίων ἀρρωστημάτων»⁹².

Στὴν εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας «Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου...», κοινὴ σήμερα στὶς δύο ἀκολουθίες τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ πού κατακλείει ὡς συνήθως τὶς βυζαντινὲς ἀκολουθίες μποροῦμε νὰ ἀναζητήσουμε τὸ θεραπευτικὸ αἶτημα στὴν ἔκφραση: «... καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, ἐμπλησθῆναι τοῦ ἀγιασμοῦ σου, διὰ τῆς τοῦ ὕδατος τούτου μεταλήψεως καὶ ραντισμοῦ· καὶ -ἀκόμη καθαρότερα- γενέσθω ἡμῖν, Κύριε, εἰς ὑγείαν ψυχῆς τε καὶ σώματος».

Μετὰ τὸν ἐμβαπτισμό τοῦ σταυροῦ καὶ στὶς δύο ἀκολουθίες καὶ τὴν ψαλμωδία τοῦ ἀνάλογου κατὰ περίπτωσιν τροπαρίου, στὸ μικρὸ ἀγιασμό ψάλλονται τρία τροπάρια, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὸν ἱερέα: «Τῶν σῶν δωρεῶν...» καὶ τὰ δυὸ τροπάρια «Πηγὴν ἰαμάτων ἔχοντες...» καὶ «Νεῦσον παρακλήσεσι...» ἀπὸ τὸ χορὸ τῶν ψαλτῶν, τὰ ὁποῖα σαφέστατα προβάλλουν τὸ αἶτημα τῆς θεραπείας. Ἐνῶ στὸ Μεγ. ἀγιασμό τὸ θεραπευτικὸ αἶτημα καλύπτεται ἀπὸ τὴν διαπιστωτικὴν χαρακτήρα ἀκροτελεύτια ἔκφραση τοῦ ἰδιόμελου: «Ἀνυμνήσωμεν πιστοὶ τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας τὸ μέγεθος...», τὸ ὁποῖο ψάλλεται τὴν ὥρα τοῦ ραντισμοῦ τῶν πιστῶν μετὰ τὸ Μεγάλον ἀγιασμό καὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ τιμίου σταυροῦ: «... ἢ γὰρ χάρις τοῦ Πνεύματος, τοῖς πιστῶς ἀντλοῦσιν, ἀοράτως ἐπιδίδεται...».

Εἰς ἐπίρρωση τῶν ὡς ἄνω μπορεῖ νὰ ἀξιολογηθεῖ ὡς θεραπευτικὴ διάσταση τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ ἢ παλαιὰ λειτουργικὴ συνήθεια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας νὰ προστίθεται στὸ ἔλαιον τῆς κανδήλας τοῦ ἱεροῦ εὐχελαίου καὶ ὕδωρ τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ⁹³. Ἔτσι ἔχουμε εὐθεῖα σύνδεση τῆς θεραπευτικῆς διάστασης τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ μετὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸ μυστήριον τῆς ἰάσεως καὶ θεραπείας πού εἶναι τὸ εὐχέλαιον.

Ὁ Ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἐξετάζοντας συνδυαστικὰ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ ἀποτελέσματα πού προκύπτουν γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ ἱερό

⁹⁰ I. Φουντούλη, ὁ.π., σ. 104.

⁹¹ Βλ. Π. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 67-69

⁹² Ὁ.π.

⁹³ Σιναῖτικὸς κώδικας 973 (ιβ' αἰ.), Dimitrievskij A., *Opisanie Liturgitseskich Rukopisej*, II, Hidesheim..., σ. 100· Π. Σκαλτσῆ, *Λειτουργικὲς Μελέτες*, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 486.

εὐχέλαιο καί τό βάπτισμα ἀναφέρει: «Διό θεῖον τό ἔλαιον ὡς παρά τῶν ἱερέων εὐλογηθέν ἐν ἐπικλήσει Θεοῦ· καί ἅγιον καί θείας χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλήρες, ὡς καί τό τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, καί ὕδωρ ὄν, καί πλήρες τοῦ Πνεύματος, καί ἀνακαθαῖρον ψυχάς, καί ἀναπλάττον τόν ἄνθρωπον, καί υἰοποιούν τῷ Θεῷ καί ἀναμάρτητον ἐργαζόμενον»⁹⁴.

Ἐπίλογος - Συμπεράσματα

Ὅπως φάνηκε στήν πραγμάτευσή μας ἡ θεραπευτική διάσταση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἁγιασμοῦ δέν εἶναι μία ἰδέα, μία ἄποψη πού ἀπαντᾶται ἀπλά σέ ὀρισμένες φράσεις ἢ μεμονωμένες λέξεις τῆδε κακεῖσε ἐγκατεσπαρμένες στίς ὡς ἄνω ἱερές ἀκολουθίες. Αντίθετα διαπνέει ὡς ἓνα ἀπό τά κυρίαρχα στοιχεῖα ὅλα τά μέρη τῶν ὡς ἄνω ἀκολουθιῶν καί διαδραματίζει προτεύοντα ρόλο στή διαμόρφωσή τους.

Ὁ ὅρος ἀσθένεια στίς ἀκολουθίες τοῦ ἁγιασμοῦ ἔχει κατ' ἀρχήν τή σημασία τῆς ἁμαρτίας καί τῆς ἁμαρτωλότητος, γι' αὐτό καί θεραπεία νοεῖται ὡς ἡ σωτηρία. Παράλληλα μέ διαφορετικό κάθε φορά τονισμό ἀναφέρεται καί ἡ ἀσθένεια ὡς νόσημα εἴτε τῆς ψυχῆς εἴτε τοῦ σώματος εἴτε καί τά δύο μαζί ἢ καί ὡς δαιμονική ἐπήρεια, πράγμα τό ὁποῖο προσδιορίζει ἀνάλογα καί τό περιεχόμενο τῶν διάφορων μερῶν τῆς ἀκολουθίας τῶν ἁγιασμῶν.

Ἔτσι στήν ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, ἐπειδή ἡ θεραπεία εἶναι τό ζητούμενο, τό ἐπιδιωκόμενο, τό εὐκταῖο, ἔχουμε ὡς εἰσαγωγικό ψαλμό τόν 142ο καί μετά ἀπό λίγο ἀκολουθεῖ ὁ 50ός Ψαλμός. Οἱ δύο αὐτοί Ψαλμοί προάγουν/αὐξάνουν τήν αὐτοσυνειδησία γιά τόν ἄνθρωπο ὡς πεπτωκότα καί μετά τό βάπτισμα καί παράλληλα τονίζουν ὅτι ἡ σωτηρία - θεραπεία ἀπό τήν ἁμαρτία - ἀσθένεια θά ἔλθει μόνο ἀπό τό Θεό. Ἐνῶ στήν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἁγιασμοῦ ἐκφράζεται ἡ βεβαιότητα ὅτι ὁ ἐπιφανείς Θεός, μέ τή βάπτισή Του στόν Ἰορδάνη, ὀλοκλήρωσε τίς μεσσιανικές προσδοκίες καί εἰσήγαγε, πλέον, τόν ἄνθρωπο, μέ τή βάπτισή του μέσα στό εὐλογημένο νερό τῆς βάπτισης τῆς ἐκκλησίας, στήν κατάσταση τῆς μέθεξης ἐν Χριστῷ καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀπό τώρα μέσα σ' αὐτή τή μεταποιηθεῖσα μέ τήν ἐνανθρώπησή Του φθαρτότητα τοῦ παρόντος κόσμου. Γενικά τό αἶτημα τῆς θεραπείας, τῆς ἐκδίωξης τῶν δαιμόνων, τῆς βάπτισης τοῦ ἀνθρώπου στό ἁγιασμένο νερό καί τῆς βάπτισης τοῦ σταυροῦ ἐπίσης στό ἁγιασμένο νερό ἔδωσαν τό ἔναυσμα γιά τό περιεχόμενο ὅλων τῶν μερῶν τῶν ἀκολουθιῶν αὐτῶν. Ἐνῶ ὁ ἱκετευτικός τόνος αὐτῶν τῶν ἀκολουθιῶν πού προσιδιάζει ὅπως ἰδιαίτερα στό αἶτημα τῆς θεραπείας καί τίς ἐντάσσει στό σύστημα τῶν λιτανευτικῶν τελετῶν ἐπηρέασαν βαθύτατα τή μορφή, τήν ἐκφραση ὅλων τῶν μερῶν τῶν ὡς ἄνω ἀκολουθιῶν (αἰτήσεων, εὐχῶν, τροπαρίων κ.λπ.).

⁹⁴ Συμμεών Θεσσαλονίκης, Διάλογος..., PG 155, 529C-D· Π. Σκαλτσῆ, ὁ.π., σ. 501.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ καλούμενη νά θεραπεύσει - ἀγιάσει ὄχι μόνο τόν ἄνθρωπο ἀλλά καί τίς ἀνθρώπινες ἐνασχολήσεις, μέσα στήν κοσμολογική προοπτική πρόσληψης καί ἀγιασμοῦ τοῦ κόσμου ὀλόκληρου, ἀπέκτησε ὅλον αὐτό τόν πλοῦτο τῶν νοημάτων καί ἐκφράσεων, γι' αὐτό καί ἔχουμε στό σύγχρονο μικρό εὐχολόγιο πολλές κατά περίπτωση διαφοροποιημένες ἐκδοχές τελέσεώς της. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ, κινούμενη θεολογικά μέσα στήν ἀτμόσφαιρα τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἔδωσε τή δυνατότητα ἐν Χριστῷ ἀνακαίνισης τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, παρέχει τήν εὐρύτερη βάση γιά τή λειτουργία καί δράση ὅλων τῶν ἱερῶν μυστηρίων καί ἀγιαστικῶν πράξεων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔχει καί αὐτή, ὅπως τό Βάπτισμα γιά τά ὑπόλοιπα μυστήρια, ἕνα εἰσαγωγικό χαρακτήρα στό χῶρο τῆς ἀγιαστικῆς δράσης τῶν ἱεραργιῶν καί γενικῶς ἀγιαστικῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Μέ τό Μεγάλο Ἀγιασμό ἔχουμε ἕνα ἰσχυρό θεραπευτικό μέσο - φάρμακο, διδόμενο ἐκτάκτως καί σέ ἐξαιρετικές περιπτώσεις. Ἐνῶ μέ τό μικρό ἀγιασμό ἔχουμε ἕνα καθημερινό θεραπευτικό μέσο - φάρμακο στά χέρια τῶν ποιμένων, τό ὁποῖο μπορεῖ ἀσφαλῶς νά λειτουργεῖ καί ὡς μέσο ἐμπεδώσεως ποιμαντικῆς σχέσης μέ τά τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, προκειμένου κάτω ἀπό κατάλληλες συνθήκες νά ἀναπτυχθεῖ τό θεραπευτικό πνευματικό της πρόγραμμα πού περιλαμβάνεται στό ὅλο μυστηριακό καί ἀγιαστικό λειτουργικό της ἔργο.

Τέλος, κλείνουμε τήν ἀναφορά μας στίς ἀκολουθίες τοῦ ἀγιασμοῦ καί τή θεραπευτική τους διάσταση μέ παράθεση σέ μετάφραση μιᾶς σύντομης καί περιεκτικῆς εἰσαγωγικῆς παρατήρησης, ὑπό μορφήν ἐκκλησιαστικοῦ παραγγέλματος πρὸς κληρικούς, τό ὁποῖο παρατίθεται στό ρουμανικό εὐχολόγιο, πρὸ τῆς καταχώρισης τῆς ἀκολουθίας τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ: «Πρέπει νά εἶναι γνωστό ὅτι εἶναι μία πολύ καλή καί ψυχοφελῆς συνήθεια νά γίνεται ὁ ἀγιασμός στίς ἐκκλησίες, στά μοναστήρια καί στά σπίτια ὁποιαδήποτε μέρα στήν ἀρχή κάθε μήνα καί νά ραντίζονται οἱ ἄνθρωποι στά μοναστήρια καί στά κελλιά, ὅπως καί στά σπίτια τῶν λαϊκῶν καί σέ ὅλα τά ὑπάρχοντά τους. Αὐτό τό ἀγιασμένο νερό, τό ὁποῖο ἀγιάζεται ἀπό τό Πανάγιο Πνεῦμα διά τῶν εὐχῶν τῶν ἱερέων ἔχει πολλῶν εἰδῶν ἐνέργειες, ὅπως φανερόνουν τά ἴδια τά αἰτήματα τῆς ἐκτενοῦς δεήσεως καί τῶν εὐχῶν: μέ τό ραντισμό του ἐκδιώκονται ἀπό κάθε τόπο τά πονηρά πνεύματα· συγχωροῦνται συγγνωστά καθημερινά ἁμαρτήματα, δηλαδή δαιμονικές φαντασίες καί αἰσχροὶ λογισμοί· ἐκδιώκονται ἀσθένειες καί δίδεται ψυχική καί σωματική ὑγεία. Καί γιά νά λεχθεῖ πιό συνοπτικά: ὅλοι ὅσοι τόν δέχονται μέ πίστη παίρνουν ἀγιασμό καί εὐλογία. Ἐνεκα τούτου, λοιπόν, εἴστε ὑποχρεωμένοι ἐσεῖς οἱ ἱερεῖς νά διδάξετε τούς ἐνορίτες νά τελοῦν τόν ἀγιασμό μέ πίστη πρὸς μεγάλη τους ὠφέλεια»⁹⁵.

⁹⁵ *Molitfelnic*, ὁ.π., σ. 150.